

อยู่อย่างไรกับไข้หวัดนก?

ปรับเปลี่ยนเพื่ออยู่รอด

อยู่อย่างไรกับไข้หวัดนก?: ปรับเปลี่ยนเพื่ออยู่รอด

ไข้หวัดนก โรคอุบัติใหม่ไร้พรมแดน ที่มีความรุนแรง
ซับซ้อน และเกี่ยวข้องกับหลายด้านของชีวิตมนุษย์ เป็น
ปัญหาที่โลกในวันนี้กำลังจับตามองด้วยความวิตกกังวล

สิ่งที่ทำให้โลกวิตกกังวลมากก็คือ ธรรมชาติที่
เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาของเชื้อไวรัส H5N1 อันเป็น
สาเหตุของโรคระบาดนี้ ซึ่งในทุกขั้นตอนของการเปลี่ยนแปลง
ความรุนแรงมักจะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จากเดิมที่เป็นไข้หวัดใหญ่
ธรรมดาซึ่งพบเฉพาะในนกน้ำบางชนิด วันนี้เชื้อโรคนี้ได้
เปลี่ยนแปลงตัวเองมาถึงจุดที่สามารถแพร่สู่สัตว์ชนิดอื่น
และสู่มนุษย์ได้ โดยมีอัตราการป่วยตายที่สูงมาก

นักวิทยาศาสตร์และผู้เชี่ยวชาญชี้ว่า วันนี้โลกมนุษย์ได้มาถึงรอยต่อระหว่างไข้หวัดนกกับการระบาดใหญ่ของไข้หวัดใหญ่ในคน ถ้าเกิดการเปลี่ยนแปลงไปอีกระดับหนึ่ง เชื้อโรคนี้อาจจะแพร่จากคนสู่คนได้โดยตรง และเมื่อวันนั้นมาถึง การระบาดใหญ่ของโรคก็คงจะเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ยาก นั่นหมายถึงชีวิตมนุษย์นับล้านอาจจะต้องสูญเสียชีวิตไปในเวลาอันสั้น เหมือนอย่างที่เคยเกิดขึ้นมาแล้วถึง 6-7 ครั้ง ในรอบสองศตวรรษที่ผ่านมา

แต่ไม่ว่าวันนั้นจะมาถึงหรือไม่ และจะมาถึงเมื่อไร การระบาดของโรคไข้หวัดนกก็ยังดำเนินต่อไป แม้จะสามารถควบคุมได้ในพื้นที่หนึ่ง ก็ยังโผล่ขึ้นได้ในพื้นที่อื่นหรือกลับมาใหม่ได้อีกในพื้นที่เดิม

ปัญหาท้าทายในวันนี้คือ เราจะเรียนรู้ที่จะอยู่กับโรคระบาดนี้อย่างไรจึงจะสูญเสียน้อยที่สุดนี้เป็นเรื่องใหญ่ที่ไม่เพียงแต่ต้องการความชัดเจนในนโยบายเท่านั้น แต่ยังต้องการความร่วมมือ และปฏิบัติการที่โปร่งใสและฉับไวของทุกภาคส่วน ทั้งในระดับชาติและระดับโลกด้วย

โรคอุบัติใหม่ ไร้พรมแดน

ไข้หวัดนก (bird flu) ความจริงแล้วก็คือโรค **ไข้หวัดใหญ่** ที่เกิดกับสัตว์ปีก ซึ่งนักวิชาการเรียกว่า ไข้หวัดใหญ่สัตว์ปีก (avian influenza หรือ avian flu) เพราะเป็นเชื้อไข้หวัดที่แพร่ระบาดอยู่ในสัตว์ปีกโดยเฉพาะนกน้ำ

ก่อนอื่นควรทราบเป็นความรู้เบื้องต้นว่า ไข้หวัดใหญ่สัตว์ปีก (ในที่นี้จะเรียกสั้นๆ ว่า ไข้หวัดนก) นั้น มีสาเหตุมาจากเชื้อไวรัสชนิดเดียวกันกับไข้หวัดใหญ่ในคน ไข้หวัดนกนั้นมีทั้งชนิดที่ก่อโรคในสัตว์ปีกอย่างรุนแรงและไม่รุนแรง แต่ที่ระบาดในประเทศไทยและในหลายประเทศในช่วงเวลาประมาณ 2 ปีที่ผ่านมา เป็นชนิดที่ก่อโรครุนแรง นักวิทยาศาสตร์กำหนดชื่อเรียกไวรัสตัวนี้ว่าเป็นสายพันธุ์ เอช 5 เอ็น 1 (H5N1)

แต่ไหนแต่ไรมาไข้หวัดนกสายพันธุ์ H5N1 นี้ไม่เคยพบว่าติดต่อมาสู่คน พบแต่ในสัตว์ปีก โดยเฉพาะพวกนกน้ำที่เป็นนกอพยพบางชนิด ซึ่งอาศัยอยู่ตามธรรมชาติเท่านั้น เพิ่งจะพบว่ามีการติดต่อในคนครั้งแรกเมื่อเกิดการระบาดขึ้นในฮ่องกงในปี พ.ศ. 2540 และต่อมาก็ระบาดในประเทศอื่นๆ รวมทั้งประเทศไทยด้วย

การที่เชื้อไข้หวัดนกติดต่อมาถึงคนได้นั้น เป็นข้อที่ทำให้วิตกกังวลกันมากในหมู่นักวิทยาศาสตร์ และบรรดาคณะกรรมาธิการที่เกี่ยวข้องในการดูแลสุขภาพของประชาชน นับตั้งแต่ระดับประเทศไปจนถึงระดับโลก ข้อที่วิตกกังวลกันมากก็คือ เกรงว่าวันหนึ่งเจ้าไวรัสอันตรายนี้อาจจะกลายพันธุ์ จนสามารถติดต่อได้โดยง่ายจากคนสู่คนโดยตรง ถ้าวันนั้นมาถึง การระบาดรุนแรงไปทั่วโลก (pandemic) ก็คงจะหลีกเลี่ยงได้ยาก คนหลายร้อยล้านอาจจะเจ็บป่วยและอีกหลายสิบล้านอาจจะเสียชีวิต ดังที่เคยเกิดการระบาดเช่นนี้มาแล้วไม่น้อยกว่า 6-7 ครั้ง ในรอบสองศตวรรษเศษที่ผ่านมา

ไวรัสที่ก่อโรคไข้หวัดใหญ่ในคนและในสัตว์นั้นมีอยู่ด้วยกัน 3 ชนิดใหญ่ๆ นักวิทยาศาสตร์กำหนดชื่อเรียกง่ายๆ ว่า ชนิด เอ, บี, และ ซี แต่ละชนิดก็แบ่งออกไปอีกอย่างละหลายสายพันธุ์ย่อย

ไวรัสชนิด เอ สามารถก่อโรคได้รุนแรงและกว้างขวางมากกว่าชนิด บี และ ซี ร้อยละ 80 ของโรคไข้หวัดใหญ่ที่คนส่วนมากเป็นกันอยู่ทุกวันนี้ มีสาเหตุมาจากไวรัสชนิด เอ นี้เอง นอกจากก่อโรคในคนแล้ว ไวรัสชนิด เอ สายพันธุ์ย่อยต่างๆ ยังพบว่ามีอยู่ในสัตว์อื่นๆ อีกหลายชนิด เช่น สัตว์ปีกจำพวกนกน้ำชนิดต่างๆ เป็ด ไก่ สุกร ม้า แมว เสือ ปลาวาฬ และสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมอีกบางชนิด

สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมส่วนใหญ่ รวมทั้งคน มีไวรัสไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์เฉพาะประจำตัว และมักเรียกชื่อตามชนิดของสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมชนิดนั้นๆ เช่น ไวรัสไข้หวัดใหญ่มนุษย์ ไวรัสไข้หวัดใหญ่สุกร ไวรัสไข้หวัดใหญ่ม้า ส่วนไวรัสของสัตว์ปีกซึ่งมักจะติดเชื้อข้ามไปมาระหว่างสัตว์ปีกชนิดต่างๆ ได้ง่ายนั้น นักวิทยาศาสตร์เรียกรวมๆ ว่า "ไวรัสไข้หวัดนก"

ไวรัสสายพันธุ์ บี และ ซี สามารถก่อโรคและติดต่อกันเฉพาะในคนเท่านั้น ไม่ติดต่อกันในสัตว์ (สายพันธุ์ ซี อาจติดต่อกันในสุกรได้) และไม่ได้ก่อโรคร้ายแรง การระบาดของเชื้อทั้งสองสายพันธุ์นี้เท่าที่พบก็มีเป็นหย่อมเล็กๆ เท่านั้น

เนื่องจากเชื้อไวรัสที่ก่อให้เกิดโรคไข้หวัดใหญ่มีอยู่ในนกน้ำอพยพหลายชนิด และแพร่มาสู่สัตว์ปีกที่คนเลี้ยง เช่น เป็ดไก่ แล้วแพร่มาถึงคนได้ในที่สุด การระบาดของโรคนี้จึงควบคุมได้ยาก เพราะนกน้ำที่มีเชื้อไวรัสนี้สามารถอพยพข้ามประเทศ ข้ามภูมิภาค เกือบจะเรียกได้ว่าไม่มีพรมแดน เพราะเหตุนี้ โรคไข้หวัดคนจึงได้ชื่อว่าเป็น "โรคไร้พรมแดน" อย่างแท้จริง

ไวรัสไข้หวัดใหญ่

ถ้ามองผ่านกล้องจุลทรรศน์ ไวรัสไข้หวัดใหญ่ชนิด เอ มีรูปร่างพื้นฐานเป็นทรงกลม และถ้าผ่าดูข้างในจะเห็นว่า ตรงกลางอนุภาคของไวรัสมีสารพันธุกรรม หรือที่ในทางเทคนิคเรียกว่า "จีโนม" (genome) ซึ่งเป็นกรดไรโบนิวคลีอิก เรียกสั้นๆ ว่า อาร์เอ็นเอ (RNA-Ribonucleic Acid) สารพันธุกรรมนี้มีลักษณะเป็นเกลียว แยกกันเป็นท่อนๆ หรือเป็นชิ้นๆ มีจำนวน 8 ชิ้น

สารพันธุกรรมที่อยู่ข้างในของไวรัสแต่ละตัวนั้น ถูกห่อหุ้มไว้ด้วยเยื่อโปรตีนสองชั้น ตรงผิวเปลือกนอกสุดมีปุ่มยื่นออกมาโดยรอบ คล้ายหนามทุเรียนจำนวนมาก ปุ่มเหล่านี้แบ่งออกเป็น 2 ชนิด ตามคุณสมบัติของโปรตีนซึ่งเป็นส่วนประกอบของมัน ชนิดหนึ่งเรียกว่าโปรตีน ฮีแม็กกลูตินิน (Hemagglutinin เรียกย่อๆ ว่า H) ทำหน้าที่เป็นตัวเกาะติดกับตัวรับ (receptor) ที่อยู่บนผิวรอบนอกของเซลล์สิ่งมีชีวิตที่ไวรัสจะเข้าไปจับ อีกชนิดหนึ่งเรียกว่าโปรตีน นิวรามินิเดส (Neuraminidase เรียกย่อๆ ว่า N) มีคุณสมบัติเป็น เอนไซม์ (enzyme) ทำหน้าที่ย่อยโปรตีนบนผิวของเซลล์สิ่งมีชีวิตที่ไวรัสนี้เข้าไปจับ เป็นการ "เปิดทาง" ให้ไวรัสสามารถทะลวงเข้าไปภายในเซลล์ได้

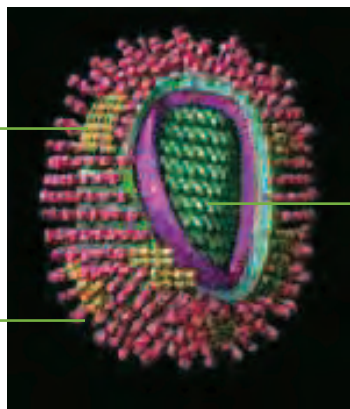
โปรตีน H และโปรตีน N ยังแบ่งย่อยไปอีกหลายชนิด ข้อมูล ณ ปัจจุบันบอกว่า โปรตีน H มี 15 ชนิดย่อย (บางท่านว่ามีถึง 16 ชนิด) กำหนดชื่อเรียกเป็นหมายเลข H1, H2, H3...ถึง H15 ส่วนโปรตีน N มี 9 ชนิดย่อย กำหนดชื่อเรียกเป็นหมายเลข N1, N2, N3...ถึง N9 ไวรัสไข้หวัดใหญ่แต่ละสายพันธุ์อาจมีองค์ประกอบโปรตีน H และ N ที่มีหมายเลขตรงกัน เช่น H1N1, H7N7 หรือหมายเลขไม่ตรงกันก็ได้ เช่น H5N1, H3N2, เป็นต้น

เชื้อไวรัสไข้หวัดใหญ่ที่ติดต่อกันในคนส่วนใหญ่ได้แก่สายพันธุ์ที่ประกอบด้วยโปรตีน H1, H2, H3 กับโปรตีน N1 และ N2 เป็นหลัก ที่ประกอบด้วย H และ N หมายเลขอื่นก็มีบ้าง แต่น้อย ที่เรารู้จักกันดีในเวลานี้ก็คือสายพันธุ์ H5N1 ซึ่งแพร่จากนกมาสู่คนและระบาดในประเทศไทยมาตั้งแต่ ปี 2547 กับอีกสายพันธุ์หนึ่งคือ H7N7 ที่ระบาดในประเทศเนเธอร์แลนด์ เมื่อปี 2546 ส่วนเชื้อไวรัสไข้หวัดใหญ่ที่แพร่อยู่ในนกนั้น นักวิทยาศาสตร์พบว่า เป็นไวรัสที่ประกอบด้วยโปรตีน H และ N ทุกหมายเลข

นิวรามินิเดส (N)

สารพันธุกรรม (RNA)

ฮีแม็กกลูตินิน (H)

ที่มา: ภาพประกอบจาก Russel Kightley Media www.rkm.com.au

การระบาดของไข้หวัดใหญ่ในรอบสองศตวรรษที่ผ่านมา

ปี พ.ศ. เริ่มระบาด	สายพันธุ์ ไวรัส	การเกิดโรค
2324 - 2325	-	เริ่มระบาดในทวีปแอฟริกาเหนือ ในปีถัดมา เกิดขึ้นที่ประเทศจีน ประชาชนคิดเชื่อประมาณ 10 ล้านคน
2432 - 2433	H2N2	เริ่มระบาดในเอเชียกลาง แล้วค่อยลามเข้ายุโรป ไปจนถึงรัสเซีย มีผู้เสียชีวิตประมาณ 1 ล้านคน ส่วนใหญ่เป็นเด็ก
2461 - 2462	H1N1	เชื่อกันว่าเกิดขึ้นในสหรัฐอเมริกาเมื่อครั้งสงครามโลกครั้งที่ 1 แต่ไม่มีการเปิดเผย เมื่อแพร่ระบาดเข้าในยุโรป ประเทศสเปนมีการรายงานการติดเชื้อ จึงเรียก ไข้หวัดใหญ่ที่เกิดขึ้นครั้งนี้ว่า "ไข้หวัดใหญ่สเปน" มีผู้เสียชีวิตทั่วโลกประมาณ 20-40 ล้านคน
2500 - 2501	H2N2	เกิดขึ้นที่จีนเป็นแห่งแรก และได้ระบาดทั่วโลกภายในระยะเวลา 6 เดือน เรียกการเกิดครั้งนี้ว่า "ไข้หวัดใหญ่เอเชีย" มีผู้เสียชีวิตรวมแล้วประมาณ 1-2 ล้านคน
2511 - 2512	H3N2	เกิดการระบาดขึ้นที่ประเทศฮ่องกง มีผู้ป่วยราว 2 แสนคน จากนั้นจึงระบาคออกไปทั่วโลก เรียกการระบาดครั้งนี้ว่า "ไข้หวัดใหญ่ฮ่องกง" มีผู้เสียชีวิตประมาณ 1 ล้านคน
2520 - 2521	H1N1	จุดแรกเกิดขึ้นที่ประเทศรัสเซีย แล้วระบาดไปยังไซบีเรีย และบางส่วนของประเทศในยุโรป ชื่อที่รู้จักกันดี เรียกว่า "ไข้หวัดใหญ่รัสเซีย" ผู้ป่วยส่วนใหญ่เป็นเด็กและวัยรุ่น แต่ไม่มีรายงานการเสียชีวิต

ที่มา ประเสริฐ ทองเจริญ, 2547
<http://www.nature.com/nature/focus/avianflu/timeline.html>
http://www.globalsecurity.org/security/ops/hsc-scen-3_pandemic-influenza.htm
<http://www.andypryke.com/pub/InfluenzaPandemic>

ขณะนี้เป็นที่ชัดเจนแล้วว่า ไข้หวัดนกได้
 ระบาดไปถึงยุโรปและแอฟริกาแล้ว
 บางประเทศในยุโรป อย่างเช่นฝรั่งเศส
 และเนเธอร์แลนด์ ซึ่งได้รับผลกระทบ
 จากโรคระบาดนี้ ก็ได้ตัดสินใจอนุมัติ
 ให้ใช้วัคซีนไข้หวัดนกแล้ว

นักวิทยาศาสตร์และผู้เชี่ยวชาญบางท่านเชื่อว่า โรคไข้หวัดนกได้กลายเป็นโรคประจำถิ่นในภูมิภาคแถบนี้ไปแล้ว

การเดินทางของไข้หวัดนก

ยังไม่มีข้อสรุปที่ชัดเจนเป็นหนึ่งเดียวว่า ไวรัสไข้หวัดนกสายพันธุ์ H5N1 แพร่เข้ามาถึงบ้านเราได้อย่างไร แต่คำอธิบายที่ดูเหมือนจะมีน้ำหนักและมีหลักฐานสนับสนุนมากที่สุด ณ เวลานี้ คือ มาจากนกน้ำจำพวกที่เป็นนกอพยพระยะไกล เช่น นกเป็ดน้ำ และห่านป่า เป็นต้น

เชื่อกันว่าไวรัสสายพันธุ์ H5N1 คงมีวิวัฒนาการร่วมกับนกอพยพเหล่านี้มานาน จนทำให้สามารถอยู่ร่วมกันได้โดยไม่ก่อโรคนกน้ำอพยพเหล่านี้จึงเป็นแหล่งเก็บเชื้อตามธรรมชาติและเป็นพาหะที่พาไวรัสชนิดนี้ไปแพร่ในที่ต่างๆ บนเส้นทางอพยพของพวกเขา

เชื้อไวรัสในนกอพยพเหล่านี้ถูกปล่อยออกมาสู่สิ่งแวดล้อมจากการถ่ายมูลหรือจากสารคัดหลั่งต่างๆ เช่น เลือด น้ำมูก น้ำลาย น้ำตา เป็นต้น เมื่อสัตว์ปีกที่คนเลี้ยง เช่น เป็ด ไก่ ซึ่งหากินอยู่ในสิ่งแวดล้อมเดียวกันกับนกน้ำเหล่านี้ ได้สัมผัสกับเชื้อโดยทางใดทางหนึ่ง ก็จะทำให้เชื้อเข้าสู่ร่างกายของมันได้ ถ้าเชื้อมีจำนวนมากพอ ก็จะเป็นเหตุให้สัตว์ที่ได้รับเชื่อนั้นป่วยและตายได้ เนื่องจากไม่มีภูมิคุ้มกัน เชื้อจะแพร่ต่อไปยังสัตว์ตัวอื่นๆ ในฝูงเดียวกันหรือในฝูงอื่นที่อยู่ใกล้เคียงกันโดยวิธีเดียวกันนี้ ดังนั้นเราจึงได้เห็นสัตว์ปีก เช่น เป็ด ไก่ ในเล้าเดียวกัน หรือแม่แต่ในชุมชนหรือท้องถิ่นเดียวกัน ตายหมู่ไปนับร้อยนับพันในเวลาเพียงไม่กี่วันเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม คำอธิบายนี้ ก็ไม่ได้ปราศจากข้อโต้แย้งเสียทีเดียว เช่น บางท่านตั้งข้อสังเกตว่า นกน้ำอพยพระยะไกลไม่น่าจะเป็นตัวนำเชื้อไปแพร่ในที่ต่างๆ เพราะมีหลักฐานว่านกเหล่านี้เองก็ติดเชื้อและตายไปเป็นจำนวนมากเหมือนกัน โดยเฉพาะในบริเวณที่มีการระบาดของไข้หวัดนกในสัตว์ปีกเลี้ยง ทำให้สงสัยว่าพวกมันอาจจะได้รับเชื้อมาจากแหล่งอื่น มากกว่าที่จะเป็นตัวนำเชื้อโรคไปให้สัตว์อื่น

ไม่ว่าเชื้อไวรัสไข้หวัดนก H5N1 จะแพร่เข้ามาสู่ประเทศไทยโดยทางใดก็ตาม ลักษณะการระบาดที่เกิดขึ้นมาแล้วทั้งในประเทศไทย ในประเทศเพื่อนบ้านในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ (คือในจีน เวียดนาม กัมพูชา ลาว มาเลเซีย และอินโดนีเซีย) และใน

ภูมิภาคอื่นๆ อีกหลายประเทศ ตั้งแต่ปี 2547 เป็นต้นมา นั้น ทำให้นักวิทยาศาสตร์และผู้เชี่ยวชาญบางท่านเชื่อว่า โรคไข้หวัดนกได้กลายเป็นโรคประจำถิ่นในภูมิภาคแถบนี้ไปแล้ว ซึ่งหมายความว่าเชื้อไวรัสจะหลบอยู่ในสิ่งแวดล้อม วันดีคืนดีเมื่อสบโอกาสเหมาะก็จะก่อให้เกิดการระบาดขึ้นเป็นระลอกๆ

การระบาดในประเทศไทย

จนถึงสิ้นปี 2548 ได้เกิดการระบาดของเชื้อไข้หวัดนกในประเทศไทยแล้ว 3 ระลอก คือ

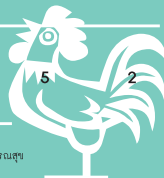
- * ระลอกแรกเริ่มมีสิ่งบอกเหตุ (สัตว์ปีกตายอย่างผิดปกติ) มาตั้งแต่ปลายปี 2546 แต่รัฐบาลใช้เวลาในการพิสูจน์และตัดสินใจประกาศยอมรับอย่างเป็นทางการเมื่อปลายเดือนมกราคม 2547 การระบาดระลอกนี้ส่งผลกระทบต่อเดือนพฤษภาคมปีเดียวกัน มีการรายงานการระบาด 190 จุดใน 42 จังหวัด

- * ระลอกที่สองเกิดขึ้นระหว่างเดือนกรกฎาคม 2547 ถึงเมษายน 2548 มีการรายงานการระบาดเป็นจุดเล็กๆ 1,542 จุดใน 51 จังหวัด

- * ระลอกที่สามเริ่มในเดือนกันยายน 2548 จนถึงขณะนี้ (สิ้นเดือนธันวาคม 2548)

การระบาดของไข้หวัดนกในประเทศไทย พ.ศ. 2546-2548

ระลอก	ช่วงเวลา	พบการระบาด	สัตว์ปีกตาย/ถูกทำลาย (ตัว)	ผู้ติดเชื้อป่วย	ผู้ติดเชื้อตาย
1	ปลายปี 2546 - พ.ค. 2547	190 จุด ใน 42 จังหวัด	60 ล้าน	12	8
2	ก.ค. 2547 - เม.ย. 2548	1,542 จุด ใน 51 จังหวัด	3 ล้าน	5	4
3	ก.ค. 2548 - ธ.ค. 2548	40 จุด ใน 5 จังหวัด	4 แสน	5	2

ที่มา: กรมปศุสัตว์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และ กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข

จับคาน้ำที่ชุ่มน้ำที่มีการเลี้ยงเปิดหนาแน่น

รูปแบบและพื้นที่ที่พบการระบาดของเชื้อไข้หวัดนก H5N1 ในประเทศไทย มีข้อที่น่าสังเกตสองประการ ซึ่งอาจจะมีความหมายต่อการควบคุมโรคไม่มากนัก

ประการแรก คือ การระบาดในระลอกแรกนั้น พบในสัตว์ปีกที่คนเลี้ยงในแทบทุกรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการเลี้ยงแบบพื้นบ้านหรือการเลี้ยงในรูปของฟาร์มขนาดใหญ่ก็ตาม ที่เป็นเช่นนี้คงเป็นเพราะในการระบาดครั้งแรกนั้นผู้เลี้ยงในทุกระดับไม่มีข้อมูล ไม่มีความรู้ จึงตั้งรับไม่ทัน แต่ในระลอกที่ 2 และ 3 การระบาดส่วนใหญ่เกิดขึ้นเฉพาะในสัตว์ปีกที่เลี้ยงแบบพื้นบ้าน หรือที่เรียกว่าเลี้ยงในระบบเปิดเท่านั้นเนื่องจากการเลี้ยงในระบบนี้สัตว์ปีกจะถูกล่าให้หากินเองอย่างอิสระ เช่น การเลี้ยงไก่หลังบ้านหรือและการเลี้ยงเป็ดไล่ทุ่ง เป็นต้น สัตว์จึงมีโอกาสสัมผัสเชื้อที่นกในธรรมชาตินำเข้ามา ส่วนสัตว์ปีกที่เลี้ยงในระบบฟาร์มปิด ซึ่งโดยปกติมีระบบป้องกันการติดโรคจากภายนอกที่ดีกว่า แทบไม่ได้รับผลกระทบเลย

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งคือ ที่แล้วมาพบว่ามีการระบาดอย่างหนาแน่นในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเป็นพื้นที่ราบชุ่มน้ำผืนใหญ่ที่สุดของประเทศไทยนับตั้งแต่จังหวัดในภาคกลางตอนบน เรื่อยลงมาจนถึงจังหวัดในภาคกลางตอนล่างทุกจังหวัด แม้จะพบการระบาดในภาคอื่นด้วย แต่ก็ไม่หนาแน่นเท่ากับในบริเวณนี้

เป็นที่น่าสนใจว่า ทำไมการระบาดในภาคกลางจึงหนาแน่นกว่าในภาคอื่น ระบบนิเวศและลักษณะการใช้ที่ดินของภาคกลาง มีส่วนเกี่ยวข้องกับการระจุกตัวของการระบาดไข้หวัดนกที่เกิดขึ้นนี้หรือไม่

เราทราบกันดีว่า พื้นที่ราบของภาคกลางเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่อุดมสมบูรณ์ มีแหล่งน้ำธรรมชาติหลายรูปแบบ เช่น แม่น้ำ หนอง และบึง แหล่งน้ำเหล่านี้ดึงดูดให้นกอพยพหลายชนิดเข้ามาหากิน โดยเฉพาะในช่วงเวลาตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนจนถึงเดือนมีนาคม ซึ่งนกอพยพจากแถบไซบีเรียอพยพหนีอากาศหนาวลงมาทางใต้ ด้านนกอพยพจำพวกนกเป็ดป่าต่างๆ เป็นที่เก็บเชื้อ (reservoir) ของไวรัส H5N1 ดังที่ผู้เชี่ยวชาญส่วนใหญ่เชื่อกันจริง ก็มีเหตุผลที่น่าเชื่อได้ว่าพื้นที่ในภาคกลางของประเทศไทยคงมีโอกาสได้รับเชื้อไวรัสนี้ และมีการแพร่ระบาดมากกว่าในภาคอื่น เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่นกอพยพมารวมตัวกันมากเป็นเวลาหลายเดือน

ข้อเท็จจริงที่กล่าวข้างต้น เมื่อบวกกับลักษณะการใช้ที่ดินของเกษตรกรในบริเวณภาคกลางยิ่งทำให้มีน้ำหนักรวมเชื้อมากขึ้นว่าทำไมจึงมีการระบาดในภาคกลางมากกว่าภาคอื่น นั่นคือ พื้นที่ในภาคกลางมีการทำนาปลูกข้าวมาก เกษตรกรทำทั้งนาปีและนาปรัง บางท้องที่ทำนาได้ถึงปีละ 3 ครั้ง การทำนานั้นทำให้ทุ่งนาชุ่มน้ำอยู่ตลอดเวลา นั่นหมายความว่า จะมีสัตว์ตัวเล็กตัวน้อยจำพวกหอย ปู ปลา และแมลงต่างๆ ที่เป็นอาหารของนกอุดมสมบูรณ์ ซึ่งยิ่งเพิ่มความดึงดูดให้นกอพยพเข้ามามากขึ้น

MP BIRDLAND เอื้อเฟื้อภาพ

นอกจากนี้ ทุ่งนาหลังการเก็บเกี่ยวยังอุดมไปด้วยอาหารที่เป็ดซึ่งเกษตรกรเลี้ยงสามารถหากินเองได้ ไม่ว่าจะเป็นเมล็ดข้าวเปลือกที่ตกลงจากการเก็บเกี่ยว หรือแมลงและกุ้งหอยปูปลา ที่มีอยู่ในทุ่งนาคามธรรมชาติก็ตาม ดังนั้นจึงปรากฏว่า ในพื้นที่บริเวณภาคกลางที่มีการทำนากันอย่างเข้มข้นนี้ก็มีการเลี้ยงเป็ดไล่ทุ่งกันอย่างหนาแน่นด้วย เนื่องจากมีอาหารสมบูรณ์ให้เป็ดหากินได้เอง โดยที่เจ้าของเป็ดไม่ต้องลงทุนมากนัก

ต้องยอมรับว่า การเลี้ยงเป็ดไล่ทุ่งในนาข้าวหลังการเก็บเกี่ยว นั้นเป็นนวัตกรรมทางความคิดและเป็นภูมิปัญญาชั้นยอด ที่มีความเหมาะสมทางระบบนิเวศและเข้ากับวิถีการดำเนินชีวิตของเกษตรกรในวัฒนธรรมการปลูกข้าวของไทยได้อย่างลงตัว ขณะที่เป็ดได้กินอาหารโดยที่เจ้าของแทบไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย (ความจริงมีค่าใช้จ่ายแต่ราคาถูกเหมือนได้ของฟรี) เจ้าของนาก็ได้เปิดมาช่วยกำจัดศัตรูข้าว เช่น หอยเชอรี่ และคั๊กแตน เป็นต้น แถมยังได้ปุ๋ยธรรมชาติฟรีๆ จากสิ่งขับถ่ายของเป็ดอีกด้วย

แต่ข้อเสียในยามที่มีเชื้อไข้หวัดนกระบาดอย่างในปัจจุบันนี้ก็คือ เป็ดไล่ทุ่งที่หากินในทุ่งนาบริเวณเดียวกันกับนกอพยพ มีโอกาสที่จะได้รับเชื้อไวรัสที่นกอพยพปล่อยออกมาจากการถ่ายมูล หรือจากซากของตัวที่ตาย และนำมาแพร่ต่อไปได้อย่างง่ายดาย

การเลี้ยงเป็ดไล่ทุ่งนั้น เจ้าของจะค่อนข้างเปิดไปเลี้ยงตามทุ่งนาหลังการเก็บเกี่ยวข้าว เมื่ออาหารในบริเวณนั้นหมด ก็จะเคลื่อนย้ายไปที่อื่น ผู้เลี้ยงเป็ดไล่ทุ่งบางรายอาจจะนำเป็ดขึ้นรถบรรทุกไปหาที่เลี้ยงไกลๆ เช่นข้ามพรมแดนเข้าไปในจังหวัดใกล้เคียง หรืออาจจะไปไกลถึงภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือตอนล่าง การเคลื่อนย้ายในลักษณะเช่นนี้ ถ้ามีการระบาดของเชื้อไวรัสในฝูงเป็ดก็จะทำให้เชื้อแพร่ไปได้ไกลในเวลาอันสั้น ทำให้การควบคุมโรคทำได้ยาก

มีการศึกษาพบว่า เป็ดนั้นเมื่อได้รับเชื้อไวรัส H5N1 เข้าไปแล้ว ใหม่ๆ จะยังไม่แสดงอาการป่วยทันที แต่จะสามารถมีชีวิตอยู่และหากินเหมือนเป็ดปกติได้หลายวันจึงเริ่มแสดงอาการป่วย ถ้าข้อเท็จจริงเป็นเช่นนี้ ก็แปลว่า เป็ดที่ได้รับเชื้อไวรัส H5N1 เข้าไปแล้วนั้นจะสามารถแพร่เชื้อไปยังเป็ดตัวอื่นในฝูง หรือสัตว์ปีกชนิดอื่นได้อีกมาก จนกว่าตัวมันเองจะแสดงอาการป่วยและตายไปในที่สุด

เปิดโล่ง: นวัตกรรมและภูมิปัญญาเกษตรกรไทย

ลุงสน วัย 63 ปี ชาวสุพรรณบุรีโดยกำเนิด ยึดอาชีพเลี้ยงเป็ดไข่โล่งมานานกว่า 10 ปี ผ่านการเลี้ยงเป็ดมา 3-4 รุ่นแล้ว วันนี้ลุงสนมีเป็ดสาวกำลังให้ไข่กว่าสองพันตัว ทำรายได้ไม่ต่ำกว่าวันละ 2,000 บาท ลุงสนอยู่ได้อย่างสบายๆ ไม่เดือดร้อนเรื่องเงินเลย แรกเริ่มการเลี้ยงเป็ดแต่ละรุ่น ลุงสนจะไปซื้อลูกเป็ดเพ็งพักจากฟาร์มเพาะเลี้ยงแถบ จังหวัดสุพรรณบุรี ในราคาตัวละ 17-27 บาท พร้อมหัวอาหารและยา เลี้ยงในเล้าประมาณเดือนครึ่งจึงปล่อยเป็ดออกหาอาหารกินเอง เป็ดอายุสัก 4 เดือนก็เริ่มให้ไข่ได้ เช้าตรู่ของแต่ละวันหลังจากเก็บไข่ในเล้าเสร็จ ลุงสนจะค้อนเป็ดออกทุ่ง ให้เก็บกินหอยเชอรี่ กบ เขียด ปู ปลา แมงกะซอน ไก่ล่อออกไปเรื่อยๆ ยังที่ที่มีอาหารรออยู่ ถ้าอาหารธรรมชาติใกล้บ้าน หมกจะต้องไปหากินไกลหน่อย อาจจะต้องจ้างคนเลี้ยงดูแลให้ เพื่อเฝ้าเป็ดทั้งวันทั้งคืน ทำเล้าเคลื่อนที่ไปเปิดพักยามค่ำคืนและเก็บไข่ได้สะดวก

ลุงสนบอกว่าเป็ดเลี้ยงตามทุ่งจะเสียค่าอาหารตอนเริ่มเลี้ยง 1-2 เดือนแรกเท่านั้น เมื่อ เป็ดลงทุ่งก็แทบจะไม่เสียอะไรเลย นอกจากค่าจ้างเป็นบางครั้งบางคราวเท่านั้น ลุงสนไม่ค่อยพาเป็ดไปหากินนอกเขตอำเภอ เพราะจะยุ่งยากตอนขนส่ง แต่บางปีถ้ามีคนจากจังหวัดแถบภาคอีสานขอร่องให้เปิดไปกินหอยเชอรี่ ลุงสนก็ขนเป็ดใส่รถบรรทุกไป แบบถึงไหนถึงกัน ทุ่งนาแถบสุพรรณบุรีมีอาหารอุดมสมบูรณ์ ฤดูกาลทำนาปีละ 3 ครั้ง ปลูกข้าวและเก็บเกี่ยวไม่พร้อมกัน จึงมีพื้นที่ให้หาอาหารหมุนเวียนไปเรื่อยๆ จากนั้นไปนานี้ ลุงสนต้องคอยระวังไม่ให้เป็ดไปย่ำแปลงนาที่ข้าวกำลังตั้งท้อง หากต้นข้าวแข็งแรงแล้วเป็ด ก็จะเข้าไปกินหอยเชอรี่ รวมไปถึงวัชพืชอื่นๆ เป็นที่ดูใจของชาวนายิ่งนัก ไม่ต้องเสียค่ายาปราบศัตรูพืชอีกด้วย แต่ลุงสนก็มักจะระวังไม่ให้ไปนาที่กำลังใส่ปุ๋ยเคมีและฉีดยาฆ่าหญ้า เพราะเป็ดอาจเป็นอันตรายได้

ลุงสนมีวิธีดูแลเป็ดอย่างง่าย ถ้าสังเกตเห็นว่าตัวไหนเชื่องซึม ใจ จาม ก็คำหัวหอมแดงหรือใบกะเพราละลายน้ำให้เป็ดกิน ข้ามคืนเดียว ก็กลับมาว่าเจิงเหมือนเดิม เป็ดของลุงสนแข็งแรงดี เพราะว่าเป็ดได้ออกกำลังกาย เล่นน้ำ ได้กินอาหารที่มีประโยชน์ ไข่จึงคอก ฟองใหญ่ สีขาวนวลอมชมพู ไข่แดงสีเข้ม และไม่ควาว ได้ราคาดี ลุงสนบอกว่าถ้าเป็ดกินแต่หัวอาหารอย่างเดียวจะทำให้ไข่ใบเล็กและควาว ทำขนมไม่อร่อย

วันนี้ที่เราเจอกัน ลุงสนและเกษตรกรผู้เลี้ยงเป็ดโล่งกว่า 700 คน กำลังให้ความสนใจกับเจ้าหน้าที่ปศุสัตว์จังหวัดที่มาให้ความรู้เรื่องระบบสหกรณ์และชักชวนให้ผู้เลี้ยงนำเป็ดเข้าสู่ระบบโรงเรือน จากคำบอกเล่าของเจ้าหน้าที่ปศุสัตว์ว่าถ้าให้เป็ดเข้ามาอยู่ในโรงเลี้ยงแล้ว จะมีราคาดี สามารถส่งออกขายทั่วโลก ไข่เป็ดจะมีราคาดีขึ้นนั้น คุณเหมือนว่าลุงสนกำลังกังวลกับอนาคตของบรรดาเป็ดทั้งหลายที่เคยหากินได้อย่างอิสระเสรี ไม่มีค่าใช้จ่ายมากมายอะไร แต่จะต้องถูกขังอยู่ในโรงเลี้ยง ยิ่งไปกว่านั้น เงินจาก ธกส. ที่ให้กู้ไม่เกิน 300,000 บาท เพื่อสร้างโรงเรือนนั้นจะสร้างภาระหนี้สินให้กับลุงสนบ้านปลายของชีวิตอย่างแน่นอน

(ที่มา: สัมภาษณ์ ลุงสน เกษตรกรเลี้ยงเป็ดโล่ง 6 มกราคม 2549)

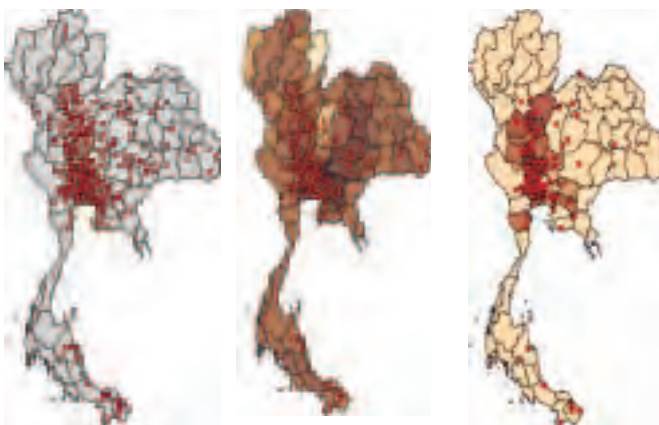

ทั้งหมดนี้คือคำอธิบายว่า ทำไมการระบาดของไข้หวัดนกในบริเวณภาคกลาง แถบที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาจึงหนาแน่นมากกว่าในภาคอื่นๆ เป็นที่น่าสังเกตว่ารูปแบบของการระบาดในประเทศเวียดนามก็คล้ายๆ กัน นั่นคือมีการระบาดหนาแน่นในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำ เช่น ในบริเวณที่ราบปากแม่น้ำโขงทางภาคใต้ และบริเวณที่ราบปากแม่น้ำแดงทางภาคเหนือ ในขณะที่การระบาดในบริเวณอื่นเบาบางกว่า

ข้อสังเกตที่กล่าวข้างต้นนำไปสู่ นโยบายควบคุมโรคไข้หวัดนกที่สำคัญอย่างหนึ่ง คือนโยบายที่ให้จำกัดการเลี้ยงสัตว์ปีกในระบบเปิด เช่นการเลี้ยงไก่หลังบ้านและการเลี้ยงเป็ดโล่ง อย่างที่ไทยกำลังดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน เนื่องจากเป็นที่ชัดเจนว่าการเลี้ยงในระบบนี้สัตว์ปีกมีโอกาสมากที่จะได้สัมผัสเชื้อที่นกป่านำมาปล่อยไว้

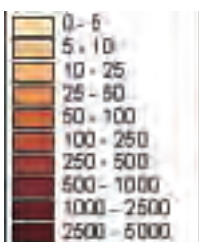
การระบาดของไข้หวัดนกกระลอก 1 และ 2 กระจุกตัวอยู่ในบริเวณที่ราบชุ่มน้ำที่มีการเลี้ยงเป็ดหนาแน่น

การระบาดในเป็ดและไก่ทั่วประเทศ

การระบาดในไก่และความหนาแน่นของไก่

การระบาดในเป็ดและความหนาแน่นของเป็ด

ความหนาแน่นของเป็ด/ไก่ ต่อตารางกิโลเมตร

ที่มา: กรมปศุสัตว์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2547

เรื่องควรรู้เกี่ยวกับไข้หวัดนก

1. คนคิดเชื้อไข้หวัดนกจากสัตว์ปีกได้อย่างไร

ผู้ป่วยไข้หวัดนกในประเทศไทยล้วนมีประวัติสัมผัสสัตว์ปีกที่ป่วยหรือตายไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง เช่น สัมผัสมูลเป็ดไก่ น้ำมูก น้ำลาย หรือเลือด การนำเป็ดป่วยหรือตาย มาทำอาหารก็เป็นทางหนึ่งที่จะทำให้เชื้อเข้าสู่ร่างกายคนได้โดยง่าย

2. จะป้องกันตนเองจากโรคไข้หวัดนกอย่างไร

หลีกเลี่ยงการสัมผัสสัตว์ปีกที่ป่วยหรือตาย ถ้าจำเป็นจริงๆ ต้องสวมถุงมือหรือถุงพลาสติกหลายๆ ชั้น ถ้าเลี้ยงเป็ดไก่ไว้ที่บ้านต้องสังเกตว่าในละแวก มีการระบาดของไข้หวัดนกหรือไม่ และหมั่นดูอาการเป็ดไก่เสมอๆ หากพบว่ามีอาการป่วยหรือตายแบบเฉียบพลันให้รีบแจ้ง กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อสม. อบต. หรือเจ้าหน้าที่สาธารณสุขที่ใกล้บ้านที่สุด

3. คนปรุงอาหารที่สัมผัสเนื้อไก่ ไข่ โดยตรง จะคิดเชื้อหรือไม่

จนถึงบัดนี้ยังไม่เคยปรากฏว่า พ่อครัวแม่ครัว คิดเชื้อไข้หวัดนกเลย อย่างไรก็ตามเนื่องจากเชื้อไข้หวัดนกพบได้ในสัตว์ปีก ดังนั้นเพื่อเป็นการหลีกเลี่ยง หลังจากสัมผัสเป็ดไก่และไข่จึงควรล้างมือและภาชนะให้สะอาดทุกครั้ง เพราะเชื้อมีชีวิตอยู่ได้โดยง่ายด้วยน้ำยาซักล้างและสบู่

4. เลือกซื้อไข่และเก็บไข่ไว้ในบ้านอย่างไรจึงจะปลอดภัย

ควรเลือกซื้อไข่ที่ไม่มีมูลไก่ติดเปลือกไข่ดูสะอาด ไม่ควรซื้อไข่มาเก็บไว้คราวละมากๆ ไม่ควรอย่างยิ่งที่จะเก็บไข่ไว้ในตู้เย็น เพราะจะทำให้เชื้อไข้หวัดนกอยู่ได้นานกว่าเก็บไว้ข้างนอก และในช่วงที่มีการระบาดหลีกเลี่ยงการบริโภคไข่ลวก ไข่ต้มยางมะตูม ไข่ดาวไม่สุก

5. คนป่วยไข้หวัดนกมีอาการอย่างไร

เมื่อได้รับเชื้อประมาณ 1-3 วัน ผู้ป่วยจึงแสดงอาการออกมาคล้ายเป็นโรคไข้หวัดใหญ่ คือ มีไข้สูง ปวดศีรษะ ปวดเมื่อยตามตัว อ่อนเพลีย เจ็บคอ ไอ หายใจลำบาก จนถึงขั้นปอดอักเสบ

จากไข้หวัดนกสู่ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ในคน:

เวลาที่ใกล้เข้ามา?

ไวรัสไข้หวัดนกและไวรัสไข้หวัดใหญ่ในคนมีสารพันธุกรรมเป็นอาร์เอ็นเอ (RNA) ธรรมชาติอย่างหนึ่งของไวรัสชนิดนี้ก็คือ มักมีอัตราการกลายพันธุ์สูงมาก การกลายพันธุ์ก็คือการเปลี่ยนแปลงลักษณะของสารพันธุกรรม ซึ่งมีผลทำให้ไวรัสตัวใหม่มีลักษณะและคุณสมบัติต่างไปจากเดิม ทำให้ระบบภูมิคุ้มกันในร่างกายของคนและสัตว์ที่เคยคิดเชื้อตัวนี้มาแล้วจำลักษณะของเชื้อเดิมไม่ได้ จึงเกิดการติดเชื้อซ้ำและป่วยได้อีก

การเปลี่ยนแปลงในไวรัสไข้หวัดใหญ่ (ไม่ว่าจะเป็นไข้หวัดใหญ่หรือหวัดใหญ่คนก็ตาม) เกิดขึ้นได้ 2 แบบ คือ *แบบค่อยเป็นค่อยไป* และ *แบบฉับพลัน* การเปลี่ยนแปลงแต่ละแบบนี้สามารถนำไปสู่การกลายพันธุ์เป็นไวรัสสายพันธุ์ใหม่ได้ และไวรัสสายพันธุ์ใหม่นั้นอาจเป็นไวรัสที่ก่อให้เกิดการเจ็บป่วยรุนแรงขึ้นกว่าเดิม เท่าเดิมหรือ น้อยกว่าเดิมก็ได้ โดยที่เราไม่สามารถจะพยากรณ์ล่วงหน้าได้เลย

การเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไป:

ธรรมชาติของไวรัสนี้เป็นเช่นนั้น

การเปลี่ยนแปลงสารพันธุกรรมแบบค่อยเป็นค่อยไปเป็นการเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติ เกิดขึ้นเนื่องจากความผิดพลาดในกลไกการคัดลอกรหัสพันธุกรรม ในกระบวนการขยายจำนวนของไวรัสประเภทนี้ การเปลี่ยนแปลงจะเป็นไปอย่างช้าๆ เปลี่ยนไปทีละน้อย นักวิชาการเรียกการเปลี่ยนแปลงแบบนี้ว่า "แอนติเจนิก ดริฟต์" (antigenic drift) ไวรัสไข้หวัดใหญ่ทุกชนิด (ทั้งหวัดใหญ่คนและหวัดใหญ่คน) มีการเปลี่ยนแปลงแบบนี้อยู่ตลอดเวลา นั่นแปลว่า เมื่อเวลาผ่านไปหน้าตาของไวรัสก็จะผิดไปจากเดิม มากบ้างน้อยบ้าง ขึ้นอยู่กับระยะเวลา

นักวิทยาศาสตร์พบว่า โดยเฉลี่ยแล้วความผิดพลาดของกลไกการคัดลอกรหัสพันธุกรรม ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไปนี้ จะเกิดขึ้น 1 ตำแหน่ง ในทุกๆ 10,000 รหัสพันธุกรรมที่มีการคัดลอก นั่นหมายความว่า ในการคัดลอกรหัสสารพันธุกรรมของไวรัสไข้หวัดใหญ่ ซึ่งมีจำนวนรหัสพันธุกรรมโดยรวมในแต่ละอนุภาคของไวรัสประมาณ 13,000 รหัส จะมีโอกาสเกิดการผิดพลาดได้ประมาณ 1-2 ตำแหน่ง กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ไวรัสแต่ละตัวที่เกิดขึ้นมาในกระบวนการเพิ่มจำนวนตามธรรมชาติของมันนั้น จะมีความแตกต่างผิดเพี้ยนไปเล็กน้อย เสมอ

ข้อเท็จจริงข้างต้น ทำให้มีความจำเป็นต้องเปลี่ยนสายพันธุ์ของไวรัสที่เข้าเป็นต้นแบบในการผลิตวัคซีนไข้หวัดใหญ่อยู่ทุกปี เพื่อ

ไม่มีใครบอกได้ว่า การเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไปนี้จะกินเวลาอีกนานเท่าใด กว่าไวรัสไข้หวัดนกสายพันธุ์ H5N1 จะเกิดการกลายพันธุ์อย่างสมบูรณ์ บางคนบอกว่าจะใช้เวลาประมาณ 10 ปีหรือนานกว่านั้น แต่นั่นก็ไม่มีหลักฐานทางวิทยาศาสตร์มายืนยัน

ให้ได้ไวรัสต้นแบบที่มีลักษณะเหมือนกับไวรัสตัวที่กำลังระบาดอยู่ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อว่าวัคซีนที่ได้จะมีประสิทธิภาพในการป้องกันโรค แต่การที่ต้องเปลี่ยนไวรัสต้นแบบสำหรับผลิตวัคซีนไข้หวัดใหญ่ทุกๆ ปีนั้น ก็แน่นอนว่าจะทำให้ต้นทุนสำหรับการผลิตสูง และทำให้ราคาสำหรับประชาชนผู้บริโภคสูงด้วย

เนื่องจากไวรัสไข้หวัดใหญ่มีการเปลี่ยนแปลงตัวเองอยู่ตลอดเวลาเช่นนี้เอง ในระยะยาวจึงเป็นไปได้ที่จะเกิดมีไวรัสตัวใหม่ ที่แตกต่างไปจาก "ต้นแบบ" ของมันอย่างสิ้นเชิง ทั้งในทางพันธุกรรมและในทางคุณสมบัติ เมื่อถึงขั้นนั้นก็กล่าวได้เต็มที่ว่า ไวรัสนั้นได้เกิดการกลายพันธุ์อย่างสมบูรณ์แล้ว

มีข้อสังเกตว่า ลักษณะที่ผิดเพี้ยนหรือแตกต่าง ไม่ว่าจะน้อยหรือมากก็ตาม ถ้าทำให้ไวรัสมีโอกาสอยู่รอดได้มากขึ้น เช่นทำให้ติดเชื้อได้ดีขึ้น หรืออยู่กับสัตว์รับเชื้อ (host) ได้หลากหลายชนิด หรือ มีลักษณะที่ต่างไปจากเดิมจนภูมิคุ้มกันในสัตว์ที่เคยมีเชื้อจำมันไม่ได้ ลักษณะเช่นนั้นก็จะถูกคัดเลือกไว้โดยกลไกการคัดเลือกตามธรรมชาติ แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้าลักษณะที่ผิดเพี้ยนแตกต่างไปนั้น ทำให้โอกาสการอยู่รอดของมันลดลง ลักษณะนั้นก็就会被คัดเลือกไว้ และไม่ซ้ำก็จะสูญไปเองตามธรรมชาติ

ด้วยกลไกการคัดเลือกตามธรรมชาติที่ชาญฉลาดเช่นที่กล่าวข้างต้น เราสามารถสรุปได้ว่า ไวรัสไข้หวัดใหญ่ ทั้งหวัดใหญ่คนและหวัดใหญ่คนที่มีอยู่ในโลกทุกวันนี้ จะค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไปขณะเดียวกันก็จะปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย

ข้อเท็จจริงนี้มีความสำคัญต่อสถานการณ์ไข้หวัดนกที่ประเทศไทยและประเทศอื่นๆ กำลังประสบอยู่ในปัจจุบันอย่างมาก กล่าวคือ ถ้าไวรัสไข้หวัดนก H5N1 นี้เข้ามาติดในคนได้บ่อยๆ และถ้าสภาพเช่นนี้ต่อเนื่องไปเป็นเวลานาน ในที่สุด ไวรัสตัวนี้จะปรับตัวเข้ากับคน ซึ่งเป็นเสมือน "บ้านใหม่" ของมันได้ดี ทำให้คิดในคนได้ง่าย ซึ่งก็จะนำไปสู่การระบาดใหญ่ในคนได้เช่นกัน (ณ วันนี้ยังคิดได้ไม่ถนัดนัก)

ไม่มีใครบอกได้ว่า การเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไปนี้จะกินเวลาอีกนานเท่าใด กว่าไวรัสไข้หวัดนกสายพันธุ์ H5N1 จะเกิดการกลายพันธุ์อย่างสมบูรณ์ บางท่านบอกว่าอาจจะใช้เวลาประมาณ 10 ปีหรือนานกว่านั้น แต่นั่นก็ไม่มีหลักฐานทางวิทยาศาสตร์มายืนยัน

การเปลี่ยนแปลงแบบฉับพลัน: อาจเกิดเมื่อไรก็ได้ ถ้า...

การกลายพันธุ์แบบฉับพลันเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างมากและเกิดขึ้นได้ภายในเวลาอันสั้น การเปลี่ยนแปลงแบบนี้เกิดจากการแลกเปลี่ยนสารพันธุกรรมกันระหว่างไวรัสสายพันธุ์หนึ่งกับไวรัสอีกสายพันธุ์หนึ่ง เช่น ระหว่างไวรัสไข้หวัดใหญ่ในคนกับไวรัสไข้หวัดใหญ่ในสัตว์ปีก นักวิชาการเรียกการเปลี่ยนแปลงแบบนี้ว่า "แอนติเจนิก ชิฟต์" (antigenic shift) ไวรัสสายพันธุ์ใหม่ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงแบบนี้มักจะมีลักษณะที่ผิดไปจากไวรัส "ตัวต้นแบบ" ของมันอย่างมาก

เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงแบบนี้ขึ้น และเกิดไวรัสสายพันธุ์ใหม่ที่ติดต่อกับคนได้ง่าย การระบาดใหญ่ไปทั่วโลกอย่างที่เรียกว่า pandemic มักจะตามมา เนื่องจากร่างกายคนหรือสัตว์ไม่เคยรู้จักไวรัสตัวใหม่นี้มาก่อน จึงไม่มีภูมิคุ้มกัน ทำให้ติดเชื้อและแพร่กระจายเชื้อออกไปได้เร็ว ดังเช่นที่ได้เกิดการระบาดไข้หวัดใหญ่ขึ้นในโลกของเรามาแล้วอย่างน้อย 6-7 ครั้งในรอบสองศตวรรษที่ผ่านมา นักวิชาการเชื่อว่า การระบาดใหญ่ทั่วโลกทุกครั้งที่ผ่านมานั้นเป็นผลมาจากการกลายพันธุ์แบบฉับพลันนี้เอง

สถานการณ์ที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงแบบนี้ก็คือเมื่อมีการติดเชื้อไวรัส 2 สายพันธุ์ในสัตว์หรือคนคนเดียวกันและในเวลาเดียวกัน เช่น มีการติดเชื้อไวรัสไข้หวัดใหญ่คนและไวรัสไข้หวัดใหญ่นกพร้อมกันในคนคนเดียวกัน สถานการณ์เช่นนี้อาจจะทำให้มีการแลกเปลี่ยนสารพันธุกรรมกันของไวรัสทั้งสองสายพันธุ์ในขณะที่มันเพิ่มจำนวน ทำให้ได้ไวรัสลูกผสมที่มีบางชิ้นของสารพันธุกรรมมาจากไวรัสสายพันธุ์หนึ่ง แต่ที่เหลือมาจากไวรัสอีกสายพันธุ์หนึ่ง ปรากฏการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นได้ เพราะสารพันธุกรรมของไวรัสไข้หวัดใหญ่ (ทั้งหวัดใหญ่คนและหวัดใหญ่นก) มีลักษณะแยกกันเป็นชิ้นๆ ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น

การแลกเปลี่ยนสารพันธุกรรมกันเช่นนี้ว่า "รีแอสซอร์ตเมนต์" (reassortment) และไวรัสลูกผสมที่เกิดจากกระบวนการนี้จะมีลักษณะต่างไปจากเดิมมาก จนทำให้ระบบภูมิคุ้มกันที่อาจจะมียู่ในคนหรือสัตว์จำมันไม่ได้ (ซึ่งเท่ากับไม่มีภูมิคุ้มกันเลย) เมื่อสัตว์หรือคนติดเชื้อไวรัสตัวใหม่นี้เข้าไป ก็จะมีการเจ็บป่วยรุนแรง และแพร่กระจายเชื้อไปได้อย่างกว้างขวาง

ในสถานการณ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน การแลกเปลี่ยนสารพันธุกรรมกันของเชื้อไวรัสสองสายพันธุ์ หรือ "รีแอสซอร์ตเมนต์" มีทางที่จะเกิดขึ้นได้ อย่างน้อย 2 กรณี คือ

กรณีแรก ถ้าสุกร ซึ่งชาวบ้านในชนบทเลี้ยงเพื่อเป็นแหล่งรายได้เสริมในครัวเรือนทั่วไป เกิดป่วยเป็นไข้หวัดใหญ่ (หวัดใหญ่

สุกร) แต่ขณะเดียวกันก็ได้รับเชื้อไวรัสไข้หวัดนก H5N1 เข้าไปอีก ด้วย สถานการณ์เช่นนี้อาจทำให้การแลกเปลี่ยนสารพันธุกรรมของไวรัสไข้หวัดใหญ่ทั้งสองสายพันธุ์เกิดขึ้นได้ ในกรณีเช่นนั้นสุกรเป็นเหมือน "เรือผสม" (mixing vessel) ที่ทำให้เกิดไวรัสสายพันธุ์ใหม่ขึ้นมา

ไวรัสสายพันธุ์ใหม่ที่ได้จากการมีสุกรเป็นเรือผสมนี้ จะสามารถติดในคนได้โดยไม่ยาก เนื่องจากเซลล์เยื่อทางเดินหายใจของสุกร มีลักษณะคล้ายกับเซลล์เยื่อทางเดินหายใจของคนอยู่แล้ว เชื้อไวรัสไข้หวัดใหญ่จากสุกรจึงสามารถติดต่อเข้าสู่คน และเชื้อไวรัสไข้หวัดใหญ่จากคนก็สามารถติดต่อไปยังสุกรได้ด้วย

ในสถานการณ์ที่เชื้อไข้หวัดนกกำลังระบาดในสัตว์ปีก โดยเฉพาะเป็ดไก่ที่คนเลี้ยงอย่างเช่นในปัจจุบันนี้ การปล่อยให้เป็ดไก่และสุกรสามารถติดต่อกันได้อย่างอิสระในการเลี้ยงแบบพื้นบ้าน ซึ่งพบเห็นได้ทั่วไปในวิถีชีวิตชาวชนบทของไทย อาจจะเอื้ออำนวยต่อการแลกเปลี่ยนสารพันธุกรรมกันของไวรัสเชื้อไข้หวัดใหญ่สุกรและเชื้อไข้หวัดใหญ่นกได้ ทั้งนี้เนื่องจากการเลี้ยงของชาวบ้านนั้นเป็ดไก่มักจะถูกปล่อยให้เข้าไปเก็บกินเศษอาหารที่ตกหล่นในเล้าสุกรได้อย่างอิสระอยู่แล้ว ถ้าบังเอิญสุกรเกิดป่วยเป็นไข้หวัดใหญ่อยู่ และถ้าบังเอิญเป็ดไก่ที่เข้าไปหากินในเล้าสุกรนั้นก็ได้รับเชื้อไข้หวัดนกด้วย โอกาสที่สุกรซึ่งกำลังป่วยนั้นจะได้รับเชื้อไข้หวัดนกจากเป็ดไก่จึงเป็นไปได้ค่อนข้างสูง ถ้าทั้งสองเหตุการณ์นี้มาประจวบกันเข้าเมื่อไร โอกาสที่ไวรัสจะเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลันจนได้ไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ขึ้นมา ก็เป็นไปได้

กรณีที่สอง ถ้าไข้หวัดนกยังติดต่อกับสัตว์ปีกมายังคนได้ต่อไป โดยที่มาตรการควบคุมต่างๆ ยังไม่ได้ผลอย่างเบ็ดเสร็จ อาจมีโอกาที่คนบางคน ซึ่งอาจจะติดเชื้อไข้หวัดใหญ่คนอยู่แล้ว จะได้รับเชื้อไข้หวัดใหญ่สัตว์ปีกซ้ำเข้ามาอีก (คือติดไข้หวัดใหญ่ทั้งสองสายพันธุ์ในเวลาเดียวกัน) ถ้าสถานการณ์เช่นนี้เกิดขึ้น ผลก็อาจจะเป็นอย่างที่กล่าวมาแล้วในกรณีแรก นั่นคือไวรัสสองสายพันธุ์ที่ติดอยู่ในคนคนเดียวกันนั้น อาจจะมีการแลกเปลี่ยนสารพันธุกรรมกันในระหว่างที่มีการขยายจำนวนของไวรัส จนทำให้เกิดการกลายพันธุ์ได้ไวรัสสายพันธุ์ใหม่ที่ติดจากคนสู่คนได้โดยตรง และอาจจะรุนแรงมากกว่าเดิม ถ้าถึงขั้นนั้น การระบาดใหญ่อย่างรุนแรง เหมือนอย่างที่เกิดขึ้นมาแล้วในอดีตอาจยากที่จะหลีกเลี่ยงได้

ข้อเท็จจริงที่กล่าวมาข้างต้น มีนัยสำคัญมากต่อการควบคุมไม่ให้โรคไข้หวัดนกกลายเป็นไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ที่แพร่ระบาดใหญ่อย่างรุนแรงในคนได้ ประเด็นสำคัญของเรื่องนี้อยู่ที่การป้องกันไม่ให้สุกรที่ป่วยมีโอกาสได้รับเชื้อไข้หวัดนกจากเป็ดไก่ ดังนั้น การตัดไฟเสียแต่ต้นลมด้วยการแยกการเลี้ยงเป็ดไก่และการเลี้ยงสุกรออกจากกัน เพื่อไม่ให้สัตว์เลี้ยงสองประเภทนี้ติดต่อกันได้ จึงเป็นหนทางหนึ่ง ที่จะคัดคนไม่ให้มีโอกาสที่ไวรัสไข้หวัดใหญ่สองสายพันธุ์จะแลกเปลี่ยนสารพันธุกรรมกันได้ และถ้าทำได้เช่นนั้น การกลายพันธุ์และการระบาดใหญ่ก็จะเกิดขึ้นได้ยาก

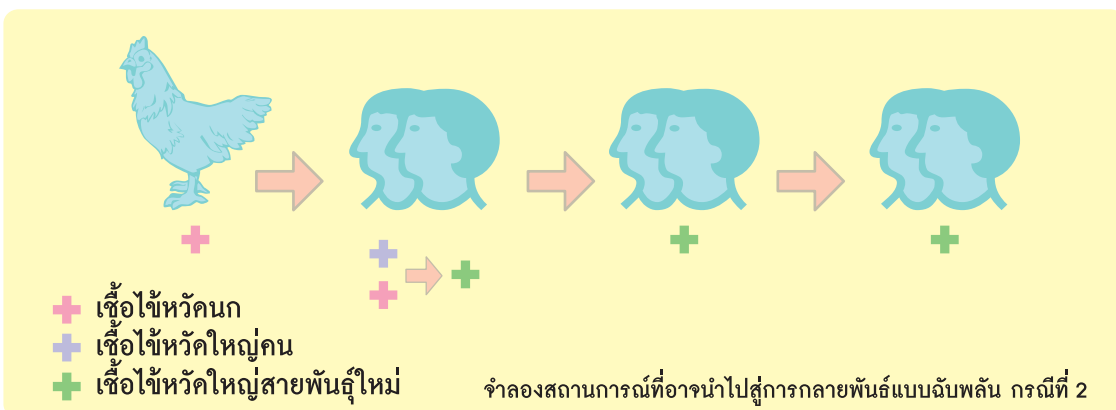
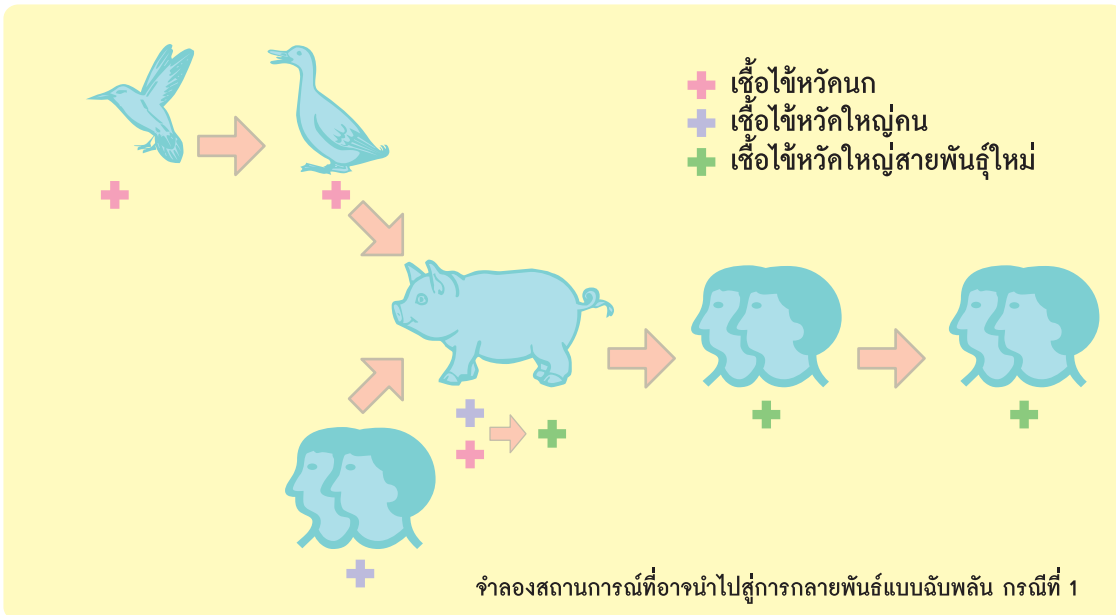
โลกได้เคลื่อนเข้ามาถึงรอยต่อระหว่างการระบาดของไข้หวัดนกกับการระบาดใหญ่ของไข้หวัดใหญ่ในคนแล้ว ปัญหาจึงไม่ได้อยู่ที่ว่าจะเกิดการระบาดใหญ่ขึ้นหรือไม่ แต่อยู่ที่ว่าจะเกิดเมื่อไรและที่ไหนก่อนมากกว่า และเราจะชะลอหรือยับยั้งไม่ให้เกิดการระบาดนั้นขึ้นได้หรือไม่

นัยอีกประการหนึ่งก็คือ ต้องควบคุมไม่ให้ไข้หวัดนกแพร่มาถึงคน เพราะตราบโคที่ไวรัสไข้หวัดนกยังคงแพร่มาสู่คน ไม่วันใดก็วันหนึ่งคนบางคนที่กำลังป่วยเป็นไข้หวัดใหญ่อยู่อาจจะได้รับเชื้อไวรัสไข้หวัดนกเข้าจนได้ นั่นคือโอกาสที่จะเกิดการแลกเปลี่ยนสารพันธุกรรมกันของไวรัสสองสายพันธุ์ อันจะนำไปสู่การกลายเป็นสายพันธุ์ใหม่ ถ้าไวรัสตัวใหม่นั้นรับเอาความรุนแรงของไข้หวัดใหญ่คนมารวมกับคุณสมบัติที่ติดต่อดีง่ายของไข้หวัดใหญ่คน ก็จะทำให้การระบาดใหญ่เกิดขึ้นได้ ถ้าเป็นเช่นนั้นก็อาจจะสร้างความหายนะอย่างใหญ่หลวงแก่มวลมนุษยชาติ แต่ถ้ากลับกัน การกลายเป็นสายพันธุ์อาจจะลดความรุนแรงของโรคลงก็ได้

การเฝ้าศึกษาลักษณะทางพันธุกรรมของเชื้อไวรัสไข้หวัดนก โดยผู้เชี่ยวชาญของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยร่วมกับกรมปศุสัตว์ ตลอดเวลาที่เกิดการระบาด 3 ระลอกในช่วง 2 ปีที่ผ่านมา ยังไม่พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงในจุดสำคัญที่จะถือได้ว่าเป็นการกลายเป็นสายพันธุ์ของไวรัส H5N1 สายพันธุ์ที่ระบาดอยู่ในประเทศไทยแต่ประการใด มีเพียงการเปลี่ยนแปลงเล็กน้อยเท่านั้น

สถานการณ์ที่อาจนำไปสู่การกลายเป็นสายพันธุ์และการระบาดใหญ่ของไวรัสไข้หวัดใหญ่ในคน

อนึ่ง ยังไม่มีหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ที่ชัดเจนว่า ไข้หวัดนกสามารถติดต่อได้จากคนสู่คน แม้จะพบว่ามีผู้ป่วยบางราย ทั้งในประเทศไทยและในประเทศเพื่อนบ้าน ที่เข้าข่ายสงสัยว่ามีการติดเชื้อจากคนสู่คนหรือไม่ก็ตาม ข้อนี้แสดงว่า การกลายพันธุ์ของเชื้อไวรัสไข้หวัดนกจนนำไปสู่การระบาดของไข้หวัดใหญ่ในคน ยังเป็นประเด็นที่นักวิทยาศาสตร์และวงการสุขภาพอนามัยทั่วโลกเป็นกังวลอยู่มาก

การระบาดของใหญ่เป็นไปได้... แต่เมื่อไรและที่ไหน?

สิ่งที่นักวิชาการและวงการสาธารณสุขกลัวกันมากในวันนี้ก็คือ การเปลี่ยนแปลงแบบฉับพลันที่นำไปสู่การกลายพันธุ์ของเชื้อไวรัส H5N1 เพราะประสบการณ์ในรอบสองร้อยปีที่ผ่านมาของโลกได้ชี้ให้เห็นว่า เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงแบบนี้ขึ้นมาทีไร การระบาดใหญ่อย่างรุนแรงของไข้หวัดใหญ่ที่คร่าชีวิตคนไปนับล้านๆ มักจะตามมา ที่รุนแรงที่สุดคือการระบาดในปี 2461-2462 ซึ่งรู้จักกันทั่วไปในชื่อว่า "สเปนิช ฟลู" (ไข้หวัดใหญ่สเปน) ที่ทำให้คนตายไปถึง 20-40 ล้านคน "สุขภาพคนไทย 2549" ไม่ประสงค์จะให้ผู้อ่านตื่นกลัวกับข้อมูลที่น่าเสนาอำงข้างต้น โดยปราศจากความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง เราเพียงต้องการให้สาธารณสุขได้ตระหนักว่า ข้อมูลที่มีอยู่ ณ วันนี้เพียงพอที่จะสรุปว่า โลกได้เคลื่อนเข้ามาถึงรอยต่อระหว่างการระบาดของไข้หวัดนกกับการระบาดของไข้หวัดใหญ่ในคนแล้ว ปัญหาจึงไม่ได้อยู่ที่ว่าจะเกิดการระบาดใหญ่ขึ้นหรือไม่ แต่อยู่ที่ว่า จะเกิดเมื่อไรและที่ไหนก่อนมากกว่า และเราจะชะลอหรือยับยั้งไม่ให้เกิดการระบาดนั้นขึ้นได้หรือไม่ อย่างไร

ในสองศตวรรษที่ผ่านมาได้มีการระบาดของไข้หวัดใหญ่ในคน 6-7 ครั้งแล้ว แต่ละครั้งเวลาห่างกัน 10-40 ปี (โดยเฉลี่ย 27 ปี) ครั้งล่าสุดเกิดเมื่อปี พ.ศ. 2511 หรือเมื่อ 38 ปีที่แล้ว ซึ่งขณะนี้ได้เลยระยะเวลาเฉลี่ยไปแล้ว แต่ห่างจากระยะเวลาสูงสุด

เพียง 2 ปีเท่านั้น ข้อมูลนี้ไม่จำเป็นต้องแสดงว่าอีก 2 ปี ข้างหน้า จะเกิดการระบาดใหญ่ขึ้นอีก แม้ว่าจะมีผู้เชี่ยวชาญบางท่านและองค์กรด้านสุขภาพอนามัยระดับนานาชาติบางแห่งหวัดอกอยู่ก็ตาม แต่ถึงอย่างไรข้อมูลนี้ก็มีความสำคัญมากพอที่จะเตือนให้โลกตระหนักว่า การระบาดใหญ่ของโรคไข้หวัดใหญ่ในคนอาจจะอยู่ไม่ไกลจากวันนี้เท่าใดนัก

จะป้องกันการระบาดใหญ่ได้หรือไม่?

ถ้าจะป้องกันไม่ให้เกิดการระบาดของไข้หวัดใหญ่ที่กลายพันธุ์ไปจากไข้หวัดนก โลกก็ต้องร่วมกันป้องกันไม่ให้ไวรัสไข้หวัดนกในวันนี้เกิดการกลายพันธุ์ แต่คงที่ได้แสดงให้เห็นแล้วข้างต้นว่า ไวรัสทุกชนิดรวมทั้งไวรัสไข้หวัดนกมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา สภาพเช่นนี้ทำให้เชื่อว่า ไม่วันใดก็วันหนึ่งในอนาคต เจ้าไวรัสที่เปลี่ยนแปลงตัวเองอยู่ตลอดเวลานี้อาจจะถึงจุดที่มันแตกต่างไปจากต้นแบบของมันในสาระสำคัญ นั่นคือการกลายพันธุ์เกิดขึ้น ผลก็อาจจะเป็นการระบาดใหญ่ในที่สุด แต่ทว่ากระบวนการนี้อาจจะใช้เวลานาน ซึ่งเราก็ไม่สามารถพยากรณ์ได้ว่าจะนานเท่าใด ในเรื่องนี้จริงๆ แล้วว่ามนุษย์คงทำอะไรไม่ได้มากนัก

แต่การกลายพันธุ์อีกแบบหนึ่ง ซึ่งเราเรียกในที่นี่ว่าการเปลี่ยนแปลงแบบฉับพลันนั้นมีสิ่งที่มีมนุษย์อาจทำได้มาก ที่สำคัญก็คือต้องกำจัดเชื้อไวรัสที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงแบบฉับพลันนี้ให้ได้ นั่นคือ ต้องหยุดการระบาดของเชื้อไวรัสในสัตว์ปีก และการแพร่เชื้อที่คิดมาสู่คนหรือสัตว์อื่นให้ได้อย่างสิ้นเชิง ซึ่งเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ขึ้นอยู่กับว่าประเทศต่างๆ ในโลกจะร่วมมือกันทำเรื่องนี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและ "ทันเวลา" หรือไม่ เรื่องนี้จึงเป็นภาระของแต่ละประเทศเท่าๆ กับเป็นภาระของทุกประเทศในโลก หากไม่แล้ว หายนะอย่างใหญ่หลวงอาจจะเกิดขึ้นแก่มนุษยชาติได้

ผลกระทบของการระบาดไข้หวัดนก:

รุนแรงและหลายด้าน

ไข้หวัดนกก่อให้เกิดผลกระทบรุนแรงในหลายด้าน มีทั้งผลกระทบโดยตรงที่เกิดขึ้นทันทีทันใด และผลกระทบที่จะตามมาในระยะยาว ผลกระทบทั้งหมดสามารถแบ่งเป็น 3 ด้านหลักๆ คือ ผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของประชาชน ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ และ ผลกระทบทางสังคม ผลกระทบทั้ง 3 ด้านนี้เกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด

ผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชน:

อัตราการป่วยตายสูงมาก

ผลกระทบที่เห็นอย่างชัดเจนก็คือ จำนวนคนที่ติดเชื้อไวรัสสายพันธุ์ H5N1 ที่มีอาการป่วยและเสียชีวิต นับแต่มีการระบาดในปลายปี 2546 เป็นต้นมาจนถึงเดือนกุมภาพันธ์ 2549 องค์การอนามัยโลก รายงานว่า มีผู้ป่วยที่ได้รับการยืนยันว่าติดเชื้อไข้หวัดนกในทุกประเทศรวมกัน 174 คน เสียชีวิต 94 คน (ตัวเลข ณ วันที่ 1

มีนาคม 2549) ผู้ป่วยและผู้เสียชีวิตเหล่านี้เกือบทั้งหมดอยู่ในประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ เวียดนาม ไทย อินโดนีเซีย จีน และกัมพูชา ผู้ป่วยและผู้เสียชีวิตจำนวนหนึ่ง มาจากประเทศตุรกี และอิรัก ทั้งนี้ไม่รวมผู้เสียชีวิต 1 ราย จากผู้ป่วย 89 ราย ที่ติดเชื้อไข้หวัดนกสายพันธุ์ H7N7 ในประเทศเนเธอร์แลนด์ เมื่อปี 2546

เฉพาะในประเทศไทย นับตั้งแต่มีการระบาดระลอกแรก เมื่อต้นปี 2547 เป็นต้นมา มีผู้ป่วยที่ยืนยันว่าติดเชื้อไวรัสไข้หวัดนกทั้งสิ้นจำนวน 22 คน ในจำนวนนี้เสียชีวิต 14 คน

ถ้าพิจารณาขนาดของปัญหาและความสูญเสียที่เกิดขึ้นกับคนในขณะนี้อาจจะยังไม่มากนัก แต่ความตระหนกตกใจ บวกกับความกังวลต่อสถานการณ์ที่อาจจะเกิดการระบาดใหญ่แล้ว นับว่ามหาศาล

ในอีกด้านหนึ่ง ความรุนแรงของผลกระทบจากไข้หวัดนกอาจจะเห็นได้จากข้อเท็จจริงที่ว่า อัตราป่วยตายของคนติดเชื้อไวรัสสูงมาก โดยรวมแล้วอัตราการป่วยตายจากโรคไข้หวัดนก ณ เดือนมีนาคม 2549 เท่ากับ 54% แต่ถ้าวัดเฉพาะการป่วยและการตาย

จำนวนผู้ป่วยและตายเนื่องจากไข้หวัดนกในประเทศต่างๆ

พ.ศ. 2546 - 1 มีนาคม พ.ศ. 2549

ประเทศ	2546		2547		2548		2549		รวม	
	ผู้ป่วย	เสียชีวิต	ผู้ป่วย	เสียชีวิต	ผู้ป่วย	เสียชีวิต	ผู้ป่วย	เสียชีวิต	ผู้ป่วย	เสียชีวิต
กัมพูชา	0	0	0	0	4	4	0	0	4	4
จีน	0	0	0	0	8	5	6	3	14	8
อินโดนีเซีย	0	0	0	0	17	11	10	9	27	20
อิรัก	0	0	0	0	0	0	2	2	2	2
ไทย	0	0	17	12	5	2	0	0	22	14
ตุรกี	0	0	0	0	0	0	12	4	12	4
เวียดนาม	3	3	29	20	61	19	0	0	93	42
รวม	3	3	46	32	95	41	30	18	174	94

อัตราการตายร้อยละ 54
ที่มา องค์การอนามัยโลก (WHO), ข้อมูลวันที่ 1 มีนาคม 2549

ความสูญเสียทางเศรษฐกิจ
อันเกิดจากการทำลายไก่
การบริโภคในประเทศที่ลดลง
และการยกเลิกการนำเข้าไก่
ของประเทศคู่ค้ารายใหญ่
ชั่วคราว คิดเป็นเงินไม่น้อย
กว่า 6-8 หมื่นล้านบาท

ที่เกิดขึ้นในประเทศไทยในช่วงปี 2547-2548
อัตราการป่วยตายจาก โรคไข้หวัดนกสูงถึง
64% มีโรคเพียงไม่กี่ชนิดที่มีอัตราการป่วย
ตาย สูงขนาดนี้ นั่นแสดงว่าเชื้อไวรัสไข้
หวัดนกที่คิดมายังคนนี้มีความรุนแรงมาก
และยิ่งถ้าผู้ติดเชื้อเป็นเด็กที่อายุต่ำกว่า 15
ปี ค้วยแล้ว โอกาสที่จะเสียชีวิตสูงถึง 75%
(เฉพาะในประเทศไทย) ที่ผ่านมามีผู้ติดเชื้อ
ไข้หวัดนกที่เป็นเด็กมีค่อนข้างมาก เพราะ
เด็กมักจะไม่มีความรู้ และป้องกันตัวเองได้
น้อยกว่าผู้ใหญ่

ผู้ป่วยโรคไข้หวัดนกในประเทศไทย พ.ศ. 2547-2548

ผลกระทบทางเศรษฐกิจ:

เจ็บปล้นและรุนแรง

ยังไม่มีตัวเลขอย่างเป็นทางการว่า ผล
กระทบทางเศรษฐกิจอันเนื่องมาจากไข้
หวัดนกสำหรับประเทศไทยมีมูลค่าที่แท้จริง
เท่าไร นอกจากนี้ แหล่งข้อมูลต่างกันก็อาจ
จะมีตัวเลขที่ต่างกัน แต่ที่แน่นอนก็คือ ความ
เสียหายส่วนนี้มีมูลค่ามหาศาล มีทั้งที่
ปรากฏเป็นความเสียหายเฉพาะหน้า เกิดขึ้น
ทันที และที่เป็นความเสียหายต่อเนื่องไป
ในระยะยาว

ความเสียหายเฉพาะหน้าส่วนหนึ่ง
เกิดจากการที่สัตว์ปีกที่เลี้ยงในระดับต่างๆ

ลักษณะ/สาเหตุการติดเชื้อ	ป่วย (ราย)	ตาย (ราย)	ร้อยละผู้ป่วยที่เสียชีวิต
อายุ			
ต่ำกว่า 15 ปี	12	9	75
15 ปี ขึ้นไป	10	5	50
ภาค			
เหนือ	6	4	67
กลาง	13	8	62
อีสาน	3	2	67
ใต้	ไม่มีรายงาน	-	-
สาเหตุการติดเชื้อ			
เชือก ดอนชน ซ้ำแหละ ไก่ที่ป่วย/ตาย	5	3	60
อ้อม เล่น สัมผัสไก่ที่ติดเชื้อ	4	4	100
นำซากไก่ตายไปทิ้งโดยไม่ป้องกันตัว	2	0	0
ดูคสมหะ คลุกคลีไก่ชน	1	1	100
สัมผัสสารคัดหลั่งบริเวณพื้นที่ที่มีไก่ป่วยตาย	8	5	63
ดูแลใกล้ชิดผู้ป่วยที่น่าจะเป็นไข้หวัดนก	2	1	50
รวม	22	14	64

ที่มา: รายงานเฝ้าระวังการระบาดวิทยาประจำสัปดาห์ สำนักระบาดวิทยา กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข

จำนวนสัตว์ปีกและครวี่เรือนที่เลี้ยงสัตว์ปีกในประเทศไทย ปี 2548

ประเภท	จำนวน สัตว์ปีก (หน่วย : ล้านตัว)	จำนวน ครวี่เรือนเกษตรกร (หน่วย : พันครวี่เรือน)
ไก่เนื้อ	147.6	32.9
ไก่ไข่	41.2	20.7
ไก่พื้นเมือง	65.3	2,892.8
ไก่ชน	13.0	970.7
ไก่แจ้ ไก่ค็อก ไก่วงว	1.8	208.7
เป็ดเนื้อ	6.5	84.1
เป็ดไข่	10.5	99.6
เป็ดไล่ทุ่ง	11.0	12.1
เป็ดเทศ	4.4	426.0
นกกระทา	3.2	4.9
ห่าน	0.2	30.6
สัตว์ปีกอื่นๆ เช่น นกกระทอกเทศ นกเขา นกนางแอ่น นกสวายนาม	1.8	328.1
รวม สัตว์ปีกเลี้ยงในประเทศไทย 306.5 ล้านตัว (ข้อมูลเดือนธันวาคม 2548)		
ที่มา: กรมปศุสัตว์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์		

ล้มตายและถูกทำลายในกระบวนการควบ คุมโรค เฉพาะที่ถูกทำลายตามมาตรการควบคุมโรคในการระบาคระลอกที่หนึ่งและระลอกที่สองที่ผ่านมา มีจำนวนไม่น้อยกว่า 63.5 ล้านตัว ทำให้รัฐบาลต้องจ่าย ค่าชดเชยสัตว์ปีกที่ถูกทำลายไป และจัดหาพันธุ์ให้เกษตรกรเลี้ยงใหม่ คิดเป็นมูลค่าประมาณ 2,500 ล้านบาท โดยทางการคิดค่าชดเชยให้ 75% ของราคาประเมิน หรือเท่ากับตัวละ 40 บาท

ประมาณว่าจำนวนสัตว์ปีกที่ตายหรือ ถูกทำลายไปอันเนื่องมาจากการระบาดของไข้หวัดนก มีไม่น้อยกว่าร้อยละ 25 ของสัตว์ปีกเลี้ยงทั้งหมดในประเทศไทย

ผลกระทบอีกส่วนหนึ่ง เกิดขึ้นในธุรกิจค้าขายสัตว์ปีก ซึ่งรวมถึงการค้าขายภายในประเทศ และการส่งออก ผลกระทบภายในประเทศนั้นเกิดจากการที่คนหลีกเลี่ยงการบริโภคสัตว์ปีก เพราะความตื่นกลัวในระยะเริ่มแรกของการระบาด ผลกระทบนี้เฉียบพลันและรุนแรง จนทำให้ธุรกิจเกี่ยวกับสัตว์ปีก ไม่ว่าจะเป็นการขายส่งเป็ดไก่ รวมทั้งไข่เป็ดไข่ไก่ และธุรกิจร้านอาหารทั้งหลาย ชบเซาลงอย่างกะทันหัน จนทำให้ต้องมีการรณรงค์กินเป็ดกินไก่กันเป็นการใหญ่ ความเสียหายส่วนนี้ไม่มีรายงานตัวเลขที่ชัดเจน แต่น่าจะเป็นมูลค่า

การเลี้ยงเป็ดไล่ทุ่ง ซึ่งเป็นนวัตกรรมอันแสดงถึงภูมิปัญญา ที่ปรับตัวเข้ากับสภาพทางนิเวศวิทยา และวิถีชีวิตของชุมชนชนบท อาจจะเหลือเพียงตำนาน

สูงหลายร้อยล้านบาท แม้ว่าจะเกิดปัญหาในระยะเวลาสั้นๆ ก็ตาม ส่วนความเสียหายอันเนื่องจากการสูญเสียตลาดส่งออกผลิตภัณฑ์สัตว์ปีกไปต่างประเทศนั้น มีตัวเลขที่พอจะมองเห็นได้ค่อนข้างชัดเจน เพราะทันทีที่รัฐบาลไทยประกาศเป็นทางการว่ามีการระบาคของเชื้อไข้หวัดนกเมื่อปลายเดือนมกราคม 2547 ประเทศที่เป็นผู้ส่งเข้าเนื้อไก่สดแช่แข็งรายใหญ่ๆ ของไทย คือญี่ปุ่น และกลุ่มประเทศสหภาพยุโรป (EU) ก็งดการส่งเข้าสินค้าดังกล่าวทันที และไม่นานหลังจากนั้น บรรดาประเทศที่เป็นตลาดเนื้อไก่สดแช่แข็งของไทยทั้งหมดก็ระบาคการส่งเข้าทั้งหมด ทำให้รายได้จากการส่งออกเนื้อไก่สดแช่แข็ง ซึ่งเป็นสินค้าที่ทำรายได้เข้าประเทศในปี 2546 (ก่อนหน้าการระบาค) เป็นเงินถึงกว่า 4.5 หมื่นล้านบาท อันตรธานไปในพริบตา

นับแต่นั้นมา เนื้อไก่สดแช่แข็งจากไทย ซึ่งเป็นประเทศผู้ผลิตและส่งออกไก่สดแช่แข็งรายใหญ่รายหนึ่งของโลก ก็ส่งออกไม่ได้อีกเลย เนื้อไก่ที่ไทยส่งออกนับแต่มีการระบาคไข้หวัดนกเป็นต้นมาต้องเป็นไก่ต้มสุกเท่านั้น แต่ก็ยังชดเชยรายได้และตลาดที่เสียไปทั้งหมดไม่ได้โดยสิ้นเชิง นอกจากนี้แล้ว ต้นทุนของการส่งออกเนื้อไก่ต้มสุกยังสูงกว่าการส่งออกไก่สดแช่แข็ง ซึ่งส่งผลให้รายได้ของประเทศส่วนนี้ต้องลดลงโดยปริยาย การสูญเสียตลาดต่างประเทศในกรณีนี้ทำให้ประเทศไทยต้องสูญเสียสถานะในตลาดโลกไปอย่างยากที่จะดึงกลับคืนมาได้

ความเสียหายทางเศรษฐกิจไม่ได้มีเพียงแค่นี้ ยังมีค่าใช้จ่ายในรูปแบบอื่นๆ ที่รัฐต้องจ่ายเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรที่ได้รับผลกระทบโดยตรงอีก ได้แก่ การช่วยเหลือในการพักชำระหนี้ ทั้งเงินต้น

และดอกเบี้ย โดยรัฐจ่ายดอกเบี้ยให้ 1 ปี การจัดหาพันธุ์เป็ดไก่ให้แก่เกษตรกรผู้เสียหายเพื่อทดแทนส่วนที่ตายหรือถูกทำลายไป การจัดหาเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำให้แก่เกษตรกร เพื่อสร้างระบบการเลี้ยงที่ปลอดภัย และการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่และเกษตรกร เป็นต้น

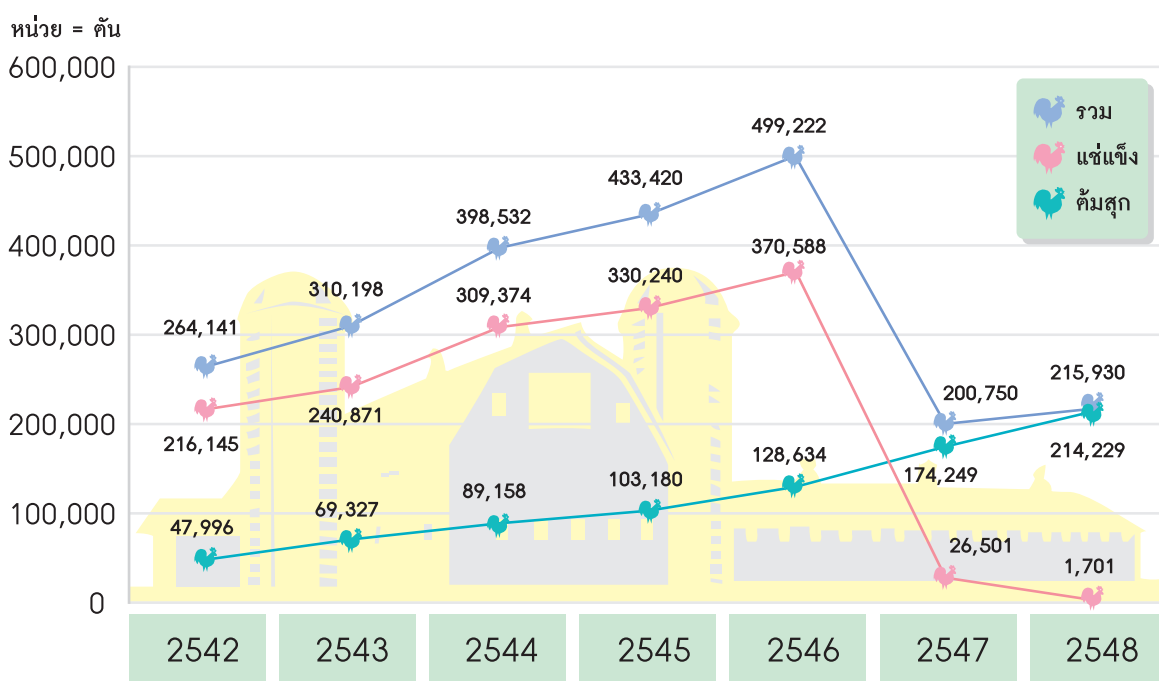
ผลกระทบต่อเนื่องอีกส่วนหนึ่งเกิดขึ้นในอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีการจ้างงานจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งอุตสาหกรรมฟาร์มเลี้ยงสัตว์ปีก อุตสาหกรรมผลิตอาหารสัตว์ และโรงงานแปรรูปเนื้อสัตว์ปีก ซึ่งมีการจ้างแรงงานนับแสนคน แม้ว่าอุตสาหกรรมต่อเนื่องเหล่านี้จะได้รับผลกระทบในระยะสั้น แต่ความเสียหายที่เกิดขึ้นก็ส่งผลกระทบต่อรายได้ของผู้ที่เกี่ยวข้องอย่างมาก

เอกสาร แผนยุทธศาสตร์แก้ไขปัญหาโรคไข้หวัดนก (พ.ศ. 2548-2550) ของคณะกรรมการพิจารณาแก้ไขสถานการณ์โรคไข้หวัดนก ระบุว่า เฉพาะความสูญเสียทางเศรษฐกิจ อันเกิดจากการทำลายไก่ การบริโภคในประเทศที่ลดลง และการยกเลิกการนำเข้าไก่ของประเทศคู่ค้ารายใหญ่ชั่วคราว คิดเป็นเงินไม่น้อยกว่า 6-8 หมื่นล้านบาท ถ้ารวมความเสียหายในภาคส่วนที่ต่อเนื่องทั้งหมดมูลค่าอาจจะสูงถึง 1 แสนล้านบาท ดังที่มีการคาดประมาณอย่างไม่เป็นทางการจากบางแหล่งก็ได้

ผลกระทบทางสังคม: ความมั่นคงของการผลิตอาหารและภูมิปัญญาชาวบ้านจะถูกสังครอน

ผลกระทบส่วนนี้ถ้าไม่พิจารณาให้ถี่ใจอาจจะมองไม่เห็น และเป็นการยากที่จะประเมินความเสียหายทั้งหมดออกมาเป็นตัวเลข เพราะ

ปริมาณการส่งออกไก่ พ.ศ. 2542-2548

ที่มา: สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร โดยความร่วมมือของกรมศุลกากร

หลายเรื่องไม่ได้เกี่ยวกับตัวเลขตรงๆ ผลกระทบที่สำคัญในค่านี้นั้น จะเห็นได้ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านในชนบท ซึ่งมีทั้งส่วนที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตโดยตรง และส่วนที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาชาวบ้าน

ไข่หัวคั่นอาจจะเป็นหนึ่งในโรคระบาดเพียงไม่กี่ชนิด ที่ทำให้คนในชุมชนชนบทต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตบางอย่าง กล่าวอย่างเจาะจงก็คือ การเลี้ยงเป็ดไก่ไว้เป็นแหล่งอาหารโปรตีนราคาถูก หรือเป็นแหล่งรายได้เสริมภายในครัวเรือน ที่ทำกันมาหลายชั่วอายุคน อาจจะต้องเปลี่ยนไป หรือไม่ก็อาจจะหายไปจากครัวเรือนในชนบทเลย ทั้งนี้เนื่องจากการเลี้ยงแบบเดิม ที่เป็ดไก่ถูกปล่อยให้หากินเองอย่างอิสระ (ระบบเปิด) นั้น ได้รับการพิสูจน์ในทางหลักวิชาแล้วว่า ทำให้เสี่ยงต่อการติดเชื้อไข้หวัดนกจากภายนอก และทำให้เชื้อมีโอกาสระบาดมาสู่คนได้ง่าย จึงจำเป็นต้องเปลี่ยนมาเลี้ยงในระบบใหม่ ที่มีการจัดการด้านความปลอดภัยอย่างรัดกุม (ระบบปิด) เป็ดไก่อาจไม่มีโอกาสหากินในบริเวณรอบๆ บ้านอย่างที่เป็นอิสระได้อีกต่อไป

นั่นหมายความว่า การเลี้ยงเป็ดไก่ในครัวเรือนในชนบท ที่แต่เดิมมาแทบจะไม่มีค่าใช้จ่ายเลยนั้น จะมีต้นทุนที่ครัวเรือนต้องจ่าย หรือ มิฉะนั้น หลายครัวเรือนก็อาจจะไม่สามารถเลี้ยงเป็ดไก่ไว้เป็นอาหารหรือเป็นแหล่งรายได้เสริมอีกต่อไป

สำหรับครัวเรือนเกษตรกรที่สามารถเปลี่ยนมาเลี้ยงในระบบใหม่ได้ ย่อมเป็นสิ่งที่ต้องดีใจและไม่ต้องสงสัย ทั้งนี้เพราะ *หนึ่ง* แหล่งอาหารและแหล่งรายได้เสริมที่เคยมีอยู่แต่เดิมก็ยังมีอยู่ต่อไป และ *สอง* การเลี้ยงแบบใหม่ ถ้าทำได้ถูกหลัก คนเลี้ยงและคนกิน ก็จะมีความปลอดภัยมากขึ้น แต่ก็ยังมีข้อเสียสำคัญตรงที่มีต้นทุนที่ต้องจ่ายดังกล่าวแล้ว ประกอบกับความรู้และเทคโนโลยีที่จะใช้ในการเลี้ยงในระบบใหม่ก็อาจจะไม่มีเพียงพอ ลงท้ายครัวเรือนส่วนใหญ่อาจจะเห็นว่า วิธีการเลี้ยงแบบใหม่นั้นไม่สามารถปฏิบัติได้จริง

ขณะเดียวกัน อาจมีครัวเรือนในชุมชนชนบทอีกส่วนหนึ่งไม่สนใจที่จะเปลี่ยนมาเลี้ยงแบบใหม่ และจะยังคงเลี้ยงแบบดั้งเดิมต่อไป แต่การทำเช่นนั้นก็มีโอกาสเสี่ยงต่อการที่สัตว์ปีกที่คนเลี้ยงอาจจะนำโรคจากข้างนอกเข้ามาติดคนในครัวเรือนได้ และในระยะยาววิธีการเลี้ยงแบบดั้งเดิมก็อาจจะถูกกดดันให้ต้องเปลี่ยนแปลงจนได้ ลงท้าย ครัวเรือนในชนบทจำนวนไม่น้อยก็จะต้องจำยอมละทิ้งวิถีชีวิตที่คนคุ้นเคยมาเป็นเวลานาน

ความเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่กล่าวมานี้ ในที่สุดอาจจะทำให้การพึ่งตนเองด้านการผลิตอาหารของครัวเรือนในชุมชนชนบทลดลง และจำเป็นต้องพึ่งตลาดมากขึ้น นั่นอาจหมายถึงความมั่นคงด้านอาหารของครัวเรือนจำนวนมากที่มีรายได้น้อย ต้องได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยสรุปก็คือ ความเป็นอยู่และวิถีชีวิตชาวบ้านอาจจะเปลี่ยนแปลงไป อันเนื่องมาจากมาตรการควบคุมและป้องกันการระบาดของไข่หัวคั่น

ในเรื่องผลกระทบต่อภูมิปัญญาชาวบ้านนั้น เนื่องจากรัฐมี

นโยบายชัดเจนที่จะให้ผู้เลี้ยงเป็ดไก่ฟุ้งเฟื่องเลิกการเลี้ยงในระบบเปิดอย่างสิ้นเชิงภายในเดือนมีนาคม 2549 เจ้าของเป็ดไก่ฟุ้งจะถูกห้ามนำฝูงเป็ดร่อนเร่ไปเลี้ยงคามแหล่งอาหารที่อยู่ห่างไกลเหมือนอย่างที่เคยทำมาในอดีต เมื่อเป็นเช่นนั้น การเลี้ยงเป็ดไก่ฟุ้ง ซึ่งเป็นนวัตกรรมอันแสดงถึงภูมิปัญญาที่ปรับตัวเข้ากับสภาพทางนิเวศวิทยาและวิถีชีวิตของชุมชนชนบทมานาน (โดยเฉพาะในแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยา) ก็จะต้องได้รับผลกระทบอย่างแน่นอน

เกษตรกรจำนวนมากจะไม่สามารถปรับเข้าสู่ระบบใหม่ได้ เพราะต้นทุนจะสูงมาก เนื่องจากต้องซื้ออาหารมาเลี้ยงเป็ด แทนการปล่อยให้เป็ดหากินได้เองเป็นส่วนใหญ่ แม้รัฐจะหาแหล่งเงินกู้ให้ แต่นั่นก็หมายถึงการเป็นหนี้สำหรับครัวเรือนของเขาอยู่ดี ถ้าการดำเนินงานในทิศทางนั้น จะมีครัวเรือนที่ได้รับผลกระทบ ไม่น้อยกว่า 12,000 ครัวเรือน

การเลี้ยงไก่ชนก็ได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่นเดียวกับการเลี้ยงเป็ดไก่แบบพื้นบ้านทั่วไป ไก่ชนของไทยนั้นมีสายพันธุ์ที่โดดเด่นเฉพาะตัว การระบาดของไข่หัวคั่นจะทำให้การเลี้ยงไก่ชน และการชนไก่เป็นสิ่งที่ทำได้ยากขึ้น และมีต้นทุนสูงขึ้น เพราะมีการควบคุมอย่างเข้มงวด เช่น ต้องขึ้นทะเบียนไก่ชน ไก่ชนจะต้องมีสมุดประจำตัว และมีการควบคุมการเคลื่อนย้ายอย่างเข้มงวด เป็นต้น ระเบียบและการควบคุมที่เข้มงวดในเรื่องนี้ อาจจะทำให้แรงจูงใจที่จะเลี้ยงและพัฒนาสายพันธุ์ไก่ชนของไทย ซึ่งนับถือกันว่าเป็นสายพันธุ์ที่ดีที่สุดลดลง ภูมิปัญญาที่สั่งสมและสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคนในเรื่องนี้ก็อาจจะหยุดชะงักไปได้

ครัวเรือนเกษตรกรและผู้เลี้ยงรายย่อยรับไปได้มาก

ไม่ว่าจะเป็นผลกระทบทางเศรษฐกิจหรือผลกระทบทางสังคมก็ตาม ผู้ที่ได้รับผลกระทบจากไข่หัวคั่นมากที่สุดคือผู้เลี้ยงรายย่อยและครัวเรือนเกษตรกรในชนบท ส่วนผู้เลี้ยงรายใหญ่ที่เลี้ยงเป็นอุตสาหกรรมนั้น อาจจะได้รับผลกระทบบ้างก็เฉพาะในการระบาดระลอกแรกเมื่อต้นปี 2547 เท่านั้น หลังจากนั้นผู้ผลิตรายใหญ่แทบไม่ได้รับผลกระทบเลย เนื่องจากมีทุน มีความรู้และมีเทคโนโลยีมากกว่า จึงสามารถจัดการระบบความปลอดภัยในการป้องกันโรคได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เพื่อเข้าใจประเด็นทางสังคมในเรื่องนี้ เราควรทราบข้อเท็จจริงเกี่ยวกับระบบการผลิตสัตว์ปีกในประเทศไทย เฉพาะอย่างยิ่งคือไก่เนื้อเพื่อการส่งออก ซึ่งเป็นสัตว์ปีกเศรษฐกิจสำคัญอันดับหนึ่งของประเทศ ดังนี้

การผลิตสัตว์ปีกในประเทศไทยอาจแบ่งออกได้ออกเป็น 4 ระดับ ตามขนาดและระดับความปลอดภัยในระบบการผลิต คือ:

* **ระดับที่หนึ่ง** เป็นการผลิตระดับอุตสาหกรรม มุ่งผลิตเพื่อการส่งออกเป็นหลัก ทำการผลิตแบบครบวงจร ตั้งแต่ผลิตพ่อแม่พันธุ์ ผลิตอาหารไก่ และการแปรรูปไก่เพื่อส่งออกสู่ตลาดทั้งภายในและต่างประเทศ ใช้เทคโนโลยีในการผลิตที่ทันสมัย มีระบบควบคุม

ที่เข้มงวดและมีความปลอดภัยสูง

* **ระดับที่สอง** เป็นการผลิตเพื่อการค้าในรูปแบบของฟาร์มขนาดใหญ่ แต่ไม่ใช้การผลิตแบบครบวงจรเหมือนในระดับที่หนึ่ง มีระบบป้องกันโรคที่ดี มีความปลอดภัยใกล้เคียงกับการผลิตในระดับอุตสาหกรรม ผู้ผลิตในระดับนี้มักจะเชื่อมโยงเข้ากับการผลิตแบบอุตสาหกรรมในระดับใดระดับหนึ่ง

* **ระดับที่สาม** เป็นการผลิตเพื่อการค้าเป็นหลัก แต่เป็นฟาร์มขนาดเล็ก ดำเนินการในรูปแบบธุรกิจขนาดเล็กในครัวเรือน โดยมากมักเป็นฟาร์มเปิด มีระบบการป้องกันโรคต่ำ

* **ระดับที่สี่** เป็นการเลี้ยงแบบพื้นบ้าน ไข่ถูกปล่อยให้หากินเองอย่างอิสระในบริเวณบ้าน ลักษณะสำคัญคือเป็นการเลี้ยงแบบฟาร์มเปิด มีระบบป้องกันโรคที่ไม่เข้มงวดและมีความปลอดภัยน้อยหรือไม่มีเลย การเลี้ยงไก่ชนและการเลี้ยงเป็ดไล่ทุ่งก็จัดอยู่ในระดับนี้ ประมาณร้อยละ 70 ของสัตว์ปีกที่ผลิตในประเทศไทย ณ วันนี้เป็นการผลิตแบบอุตสาหกรรม (ระดับที่หนึ่ง) อีกร้อยละ 20 ผลิตโดยฟาร์มขนาดใหญ่ (ระดับที่สอง) ที่เหลืออีก ร้อยละ 10 ผลิตโดยฟาร์มขนาดเล็กหรือการเลี้ยงแบบพื้นบ้าน (ระดับที่สามและ

ส่วนแบ่งการผลิตสัตว์ปีกเพื่อส่งออกในระดับต่างๆ ของไทย

ระดับ	% สัตว์ปีกที่ผลิต	% ผู้ผลิต
1. อุตสาหกรรม	70	2
2. ฟาร์มใหญ่	20	
3. รายย่อย	10	98
4. ครัวเรือน		

ที่มา: องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ, FAO

(ที่เลี้ยงเพื่อการส่งออกจริงๆ มีไม่เกิน 20 บริษัทเท่านั้น)

ประการที่สอง เมื่อเกิดการระบาดของไข้หวัดนก ผู้เลี้ยงที่ถูกกระทบมากที่สุดคือบรรดาผู้เลี้ยงขนาดเล็กและผู้เลี้ยงในระดับครัวเรือน (ระดับที่สาม และระดับที่สี่) ซึ่งเป็นผู้เลี้ยงส่วนใหญ่ เพราะผู้เลี้ยงกลุ่มนี้เลี้ยงโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นหลัก แทบไม่ได้ใช้เทคโนโลยีอะไรเลย ระบบความปลอดภัยในการป้องกันโรคก็แทบไม่มี ขณะที่ผู้เลี้ยงเพียงร้อยละ 2 ซึ่งเป็นผู้ผลิตสัตว์ปีกเกือบทั้งหมดในประเทศนั้น ได้รับผลกระทบบ้างก็เฉพาะในการระบาดระลอกแรกเท่านั้น เนื่องจากไม่ได้เตรียมตัวรับมือไว้อีก่อน ในการระบาดระลอกที่สองและที่สาม ผู้เลี้ยงกลุ่มนี้ไม่ได้รับผลกระทบเลย ทั้งนี้เพราะกลุ่มนี้มีทุนมาก มีระบบการเลี้ยงในระบบปิด ใช้เทคโนโลยีทันสมัย จึงสามารถป้องกันการติดเชื้อจากข้างนอกได้ดี

ข้อเท็จจริงที่กล่าวมานี้ชี้ชัดว่า ผู้ที่ได้รับผลกระทบเต็มที่ จากการระบาดของไข้หวัดนก ก็คือประชาชนผู้เลี้ยงรายย่อย และครัวเรือนเกษตรกรที่เลี้ยงสัตว์ปีกไว้เป็นแหล่งอาหารโปรตีนราคาถูก

ระดับที่สี่)

ข้อนำสังเกตก็คือ ผู้ผลิตในระดับที่หนึ่งและระดับที่สอง ซึ่งผลิตประมาณร้อยละ 90 ของสัตว์ปีกทั้งหมดในประเทศนั้น มีจำนวนผู้ผลิตรวมกันแล้วไม่ถึงร้อยละ 2 ของผู้ผลิตทั้งหมด แปลว่า ผู้ผลิตที่เหลืออีกกว่าร้อยละ 98 นั้น ผลิตสัตว์ปีกเพียงร้อยละ 10 เท่านั้น

ข้อเท็จจริงที่กล่าวข้างต้นนั้น มีความหมายทางสังคมอย่างน้อยสองประการ

ประการแรก ในแง่ของการกระจายรายได้ เห็นได้ชัดว่า รายได้เกือบทั้งหมดอันเกิดจากการเลี้ยงสัตว์ปีกในประเทศไทยนั้น ตกอยู่กับผู้เลี้ยงแบบอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกเพียงไม่กี่รายเท่านั้น

และเป็นแหล่งรายได้เสริมในครัวเรือนนั่นเอง

ไม่เพียงแต่เท่านั้น ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการติดเชื้อไข้หวัดนกในประเทศไทย ยังชี้ให้เห็นด้วยว่า ผู้ที่ติดเชื้อและเสียชีวิตจากไข้หวัดนกทั้งหมด ได้แก่ประชาชนทั่วไปที่เลี้ยงเป็ดไล่ทุ่งในครัวเรือน หรือเลี้ยงแบบพื้นเมืองทั้งนั้น ยังไม่เคยปรากฏว่ามีคนงานในฟาร์มเลี้ยงสัตว์ปีกขนาดใหญ่ หรือที่เลี้ยงแบบอุตสาหกรรม ตกเป็นเหยื่อของไข้หวัดนกเลย ทั้งๆ ที่คนงานเหล่านี้ก็ทำงานสัมผัสอยู่กับสัตว์ปีกอย่างใกล้ชิดวันละหลายๆ ชั่วโมง ข้อนี้ก็แสดงว่า มีความแตกต่างทางสังคมของผู้ที่ได้รับผลกระทบจากไข้หวัดนกอย่างชัดเจน

มาตรการควบคุมและป้องกันไข้หวัดนก

ในช่วงปลายปี 2546 เมื่อยังไม่มีข้อมูลชัดเจนว่ามีเชื้อไข้

หวัณโรคระบาดในประเทศไทยหรือไม่ ขณะที่มีสัตว์ปีกล้มตายไปอย่างผิดสังเกต และขณะที่สัญญาณจากประเทศเพื่อนบ้านบอกรับว่ามีโรคระบาดของเชื้อไวรัสไข้หวัดนก H5N1 ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้ว ในประเทศไทยการเคลื่อนไหวเพื่อรับมือกับปัญหานี้ (ในขณะนั้น) ยังไม่ได้แสดงออกถึงการมีมาตรการที่ชัดเจน เพียงแต่สะท้อนว่ามีแต่ความลังเลและความไม่พร้อม อันเนื่องมาจากแรงกดดันทางการเมืองและเศรษฐกิจ จึงอาจจะกล่าวได้ว่าช่วงเวลานั้นเป็นช่วงแห่งสุญญากาศ ปราศจากนโยบายและมาตรการที่ชัดเจน

แต่สิ่งที่ขาดมากในช่วงนั้นคือข้อมูลข่าวสารที่โปร่งใสและฉับไว ซึ่งจะทำให้ประชาชนทั่วไปเข้าใจว่า โรคที่กำลังเกิดขึ้นนั้นคืออะไร เขาจะตั้งรับและอยู่กับมันได้อย่างไร เมื่อขาดข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องและทันเวลา การตัดสินใจที่จะกำหนดนโยบายและหามาตรการรับมือที่ชัดเจนตั้งแต่ต้นจึงเป็นไปได้ยาก

ในช่วงแห่งสุญญากาศนี้เกษตรกรต้องช่วยตัวเอง แต่ก็เต็มไปด้วยความสับสนและกดดัน สำหรับผู้ผลิตสัตว์ปีกแบบอุตสาหกรรมและผู้ผลิตรายใหญ่แม้จะมีความยากลำบาก แต่เนื่องจากมีทุนหรือสามารถเข้าถึงแหล่งทุนได้มากกว่า และใช้เทคโนโลยีในการผลิตที่ดีกว่า ไม่ช้าก็ก็สามารถตั้งหลักได้ ดังจะเห็นว่าในการระบาดในระยะต่อมาผู้ผลิตกลุ่มนี้ได้รับผลกระทบน้อยมาก แต่สำหรับผู้ผลิตรายย่อยและครัวเรือนเกษตรกรผู้เลี้ยงเป็ดไก่ ผลกระทบนั้นบ่ารุงแรงและยาวนาน

อย่างไรก็ตาม ช่วงเวลาแห่งสุญญากาศนี้ก็เพียงช่วงสั้นๆ ความเสียหายที่เกิดขึ้นจึงไม่มากจนเกินไปนัก เมื่อข้อมูลชัดเจนว่ามีการระบาดของเชื้อไวรัส H5N1 แน่หนอนในช่วงต้นปี 2547 รัฐบาลจึงออกมายอมรับและเปิดเผยข้อมูลที่แท้จริงว่าเกิดอะไรขึ้น พร้อมกับมีมาตรการที่เข้มแข็งจริงจังในการควบคุมและป้องกันโรคนี้ในเวลาต่อมา

ในช่วงแรก มาตรการส่วนใหญ่มุ่งไปที่การแก้ปัญหาเฉพาะหน้า คือหยุดการระบาดของไข้หวัดนกให้ได้โดยเร็วที่สุด เพื่อป้องกันการแพร่เชื้อมากขึ้นในสัตว์ปีกและป้องกันการติดต่อกับสัตว์ปีกมาสู่คน และลดผลกระทบต่อธุรกิจส่งออกไก่ของไทย ตลอดจน

จนผลกระทบต่อเกษตรกรในชนบท

แต่การควบคุมการระบาดก็ไม่ได้ทำได้ง่ายๆ เพราะประเทศไทยมีการเลี้ยงสัตว์ปีกหลายระดับคือมีตั้งแต่ระดับที่ไม่ใช้เทคโนโลยีอะไรเลย (เลี้ยงแบบพื้นบ้าน) ไปจนถึงระดับที่ใช้เทคโนโลยีทันสมัย (เลี้ยงเป็นอุตสาหกรรมเพื่อส่งออก) อีกทั้งประสบการณ์และการจัดการความรู้ในด้านนี้ก็ไม่มากนัก ประการสำคัญคือ ไข่หวัดนกไม่ได้มีเฉพาะมิติทางด้านสุขภาพอนามัยเท่านั้น แต่ยังมีมิติทางสังคมและเศรษฐกิจ ซึ่งมาตรการใดๆ ก็ไม่สามารถขับเคลื่อนให้เห็น

กลไกควบคุมและป้องกันไข้หวัดนกของไทย

รัฐบาลได้จัดตั้งกลไกขึ้นทำหน้าที่แก้ไขปัญหาไข้หวัดนก กลไกนี้คือ "คณะกรรมการแก้ไขสถานการณ์ไข้หวัดนกระดับชาติ" ซึ่งบูรณาการการทำงานจากทุกหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนเข้าด้วยกัน มีรองนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน หน่วยงานหลักในการดำเนินงานประกอบด้วย 3 กระทรวง ได้แก่ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ดำเนินการเฝ้าระวังและควบคุมป้องกันโรคในสัตว์ปีกที่เลี้ยงในทุกระบบ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดำเนินการเฝ้าระวังและควบคุมป้องกันโรคในสัตว์ปีก ทั้งกบพวยพและนกป่าประจำถิ่น และกระทรวงสาธารณสุข ดำเนินการควบคุมและป้องกันโรคในคน ทั้งนี้โดยให้ประสานงานกับหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงกลาโหม กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงการต่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์ และกรมประชาสัมพันธ์ องค์การปกครองท้องถิ่น ภาคธุรกิจและภาคประชาชน

หน่วยงานต่างๆ เหล่านี้มีศูนย์ปฏิบัติการ หรือกลไกการดำเนินงานของตนอยู่ในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับกระทรวง ไปจนถึงระดับชุมชน

ที่มา: เรียงเรียบจาก นพ.ศุภมิตร ชุนห์สุทธิวัฒน์ และคณะ, 2548

การควบคุมโรคในสัตว์ปีก: หัวใจคือ ฉับไวและครอบคลุม

มาตรการควบคุมการระบาดในปศุสัตว์ มีการปรับตัวตามสถานการณ์ที่คลี่คลายไป ในการระบาดระลอกที่หนึ่ง (มกราคม-พฤษภาคม 2547) ซึ่งมีรายงานการระบาด 190 จุดใน 42 จังหวัด และมีสัตว์ปีกตายและถูกทำลายไป 60 ล้านตัวนั้น มาตรการหลักคือการเฝ้าระวังโรคอย่างเข้มข้น ที่เรียกว่า "เอ็กซ์เชอร์ทุกตารางนิ้ว" หากพบการติดเชื้อจะต้องทำลายสัตว์ปีกทั้งฝูงหรือทั้งฟาร์ม รวมทั้งฝูงอื่นๆ ในรัศมี 5 กิโลเมตร ชดเชยค่าเปิดไก่ที่ถูกทำลาย 75% ของราคาจริง ทำความสะอาดและฉีดน้ำยาฆ่าเชื้อทั่วโรงเรือนและบริเวณโดยรอบสำรวจและเฝ้าระวังอย่างเข้มข้นในรัศมี 50 กิโลเมตร ห้ามเคลื่อนย้ายสัตว์ปีกทุกชนิดในรัศมี 60 กิโลเมตร ห้ามการชนไก่ในพื้นที่ระบาด

ระลอกที่สอง (กรกฎาคม 2547-เมษายน 2548) มีรายงานการระบาดจุดเล็กๆ 1,542 จุดใน 51 จังหวัด เกือบทั้งหมดเป็นไก่พื้นบ้านและเป็ดปล่อย สัตว์ปีกตายและถูกทำลายราว 3.5 ล้านตัว ปรับมาตรการเป็นการทำลายสัตว์ปีกเฉพาะฝูงที่มีการระบาด ร่วมกับการสำรวจและเฝ้าระวังอย่างเข้มข้นในรัศมี 1 กิโลเมตรรอบจุดเกิดโรค ห้ามการเคลื่อนย้ายสัตว์ปีกทุกชนิดในรัศมี 5 กิโลเมตร เสริมด้วยการเฝ้าระวังเชิงรุกแบบเอกซเรย์ทุกตารางนิ้วในทุกครัวเรือนทั่วประเทศ 2 รอบ ทำให้การระบาดลดลงมาก จนกระทั่งไม่พบโรคอยู่นาน 3 เดือน

ระลอกที่สาม (กรกฎาคม-ธันวาคม 2548) มีการเอกซเรย์ทุกตารางนิ้วเป็นรอบที่ 3 พบการระบาดเป็นจุดเล็กๆ ในไก่พื้นบ้าน เป็ดปล่อย และนกกระทา 40 จุด ใน 5 จังหวัด มาตรการส่วนใหญ่คล้ายกับการระบาดรอบที่ 2 สามารถควบคุมสถานการณ์ได้อย่างรวดเร็ว

ที่มา: เรียงเรียบจาก นพ.ศุภมิตร ชุนห์สุทธิวัฒน์ และคณะ, 2548

ผลได้ในเวลาอันสั้น

มาตรการต่างๆ ในช่วงต้นของการระบาดดำเนินไปอย่างค่อนข้างกระจัดกระจายและขาดความรู้ แต่ก็มีการปรับเปลี่ยนไปตามการคลี่คลายของสถานการณ์และความรู้ที่ค่อยๆ เพิ่มขึ้น สามารถบรรเทาปัญหาลงได้ระดับหนึ่ง แม้การระบาดในสัตว์ปีกและการติดเชื้ออย่างคนจะมีต่อเนื่องมาประปราย จนถึงช่วงไตรมาสสุดท้ายของปี 2548 แต่การดำเนินงานเพื่อยับยั้งและควบคุมการระบาดก็เริ่มเข้าที่และเป็นระบบมากขึ้น ทำให้ประเทศไทยได้รับคำชมเชยจากองค์การอนามัยโลกว่าเป็นตัวอย่างของประเทศที่มีมาตรการควบคุมและป้องกันไข้หวัดนกที่มีประสิทธิภาพมากประเทศหนึ่ง

ปัญหา และความเห็นที่แตกต่าง

ถึงกระนั้น มองในระยะยาว การดำเนินงานควบคุมและป้องกันโรคก็ยังคงมีความยากลำบากมากพอควร ที่แน่ๆ คือยังมีความเห็นที่แตกต่างในมาตรการควบคุมโรคบางอย่าง ที่สำคัญได้แก่ประเด็นว่า จะจัดการอย่างไรกับการเลี้ยงเป็ดไก่แบบพื้นบ้าน ที่อยู่คู่กับวิถีชีวิตชนบทของไทยมานาน จนกลายเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่มี

คุณค่าอย่างหนึ่งไปแล้ว การเลี้ยงไก่ชนและเป็ดไล่ทุ่งก็เป็นหนึ่งในนี้ด้วย ส่วนความเห็นแตกต่างที่สำคัญนั้นคือประเด็นที่ว่า ควรจะใช้วัคซีนไขหวัดนกในสัตว์ปีกหรือไม่

ทั้งสองประการนี้มีประเด็นที่น่าสนใจ ทั้งในเชิงนโยบายหรือเชิงสังคม และในเชิงวิชาการ

แม้ว่าใน แผนยุทธศาสตร์แก้ไขปัญหาโรคไข้หวัดนก จะได้กำหนดมาตรการและแนวทางดำเนินงานไว้ว่า จะต้องปรับปรุงรูปแบบและระบบการเลี้ยง สำหรับสัตว์ปีกพื้นบ้าน สัตว์ปีกสวยงาม ไก่ชน และเป็ดไล่ทุ่งให้ถูกหลักสุขาภิบาล แต่แนวทางปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมในเรื่องนี้ ก็มีเฉพาะสำหรับไก่ชนและเป็ดไล่ทุ่งเท่านั้น แต่ทั้งสองชนิดนี้ก็มิได้เลี้ยงจำนวนน้อยกว่าเป็ดไก่พื้นบ้าน (เพียง 1 ล้านคร้วเรือน เปรียบเทียบกับ 3.5 ล้านคร้วเรือนที่เลี้ยงไก่พื้นบ้าน) ถ้าจะว่าตามหลักการแล้ว วิธีการเลี้ยงที่ "ถูกหลักสุขาภิบาล" ก็คือการเลี้ยงในระบบปิด แต่ระบบปิดสำหรับเป็ดไก่พื้นบ้านเป็นอย่างไร ยังไม่มีคำตอบที่ลงตัว

เป็ดไล่ทุ่ง: ถึงคราวถูกดองเข้าระบบฟาร์ม

นับแต่เนี่ไป การเลี้ยงเป็ดไล่ทุ่งแบบเดิม ที่เจ้าของค้อนฝูงเป็ดไปเลี้ยงตามทุ่งนาหลังการเก็บเกี่ยวในท้องที่ต่างๆ อาจจะไม่ค่อยมีแล้ว ทั้งนี้เนื่องจากรัฐบาล โดยกรมปศุสัตว์ ได้ประกาศนโยบายให้นำเป็ดไล่ทุ่งที่มีอยู่ทั้งหมดเข้าเลี้ยงในระบบฟาร์ม หรือเลี้ยงในโรงเรือน เหมือนกันหมดทั่วประเทศ ภายในเดือนมีนาคม 2549 นี้

แผนการดำเนินการตามนโยบายนี้คือ ให้ผู้เลี้ยงเป็ดไล่ทุ่งทุกจังหวัดเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มสหกรณ์ผู้เลี้ยงเป็ดไล่ทุ่ง และให้สมาชิกเลี้ยงเป็ดในระบบฟาร์มหรือโรงเรือนเท่านั้น รายที่ยังไม่พร้อมอนุโลมให้เลี้ยงในระบบเดิมได้ แต่ต้องอยู่ภายในพื้นที่ที่กำหนดให้เท่านั้น ห้ามเคลื่อนย้ายไปเลี้ยงในพื้นที่อื่นนอกเขตตำบลที่กำหนด แต่ทั้งนี้ อนุโลมให้ได้ไม่เกินวันที่ 31 มีนาคม 2549 เท่านั้น พ้นจากนั้นไปเกษตรกรที่ไม่เข้าสู่ระบบสหกรณ์และยังเลี้ยงเป็ดในระบบเดิมต่อไป จะถูกดำเนินการตามกฎหมายอย่างเด็ดขาด นอกจากนี้โรงฟักไข่เป็ด ก็จะต้องดำเนินการขึ้นทะเบียนให้แล้วเสร็จภายในวันที่ 31 ธันวาคม 2548

ผู้เลี้ยงที่ไม่มีทุนในการปรับเปลี่ยนเข้าสู่ระบบใหม่ รัฐจะให้เครดิตผ่านธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร โดยให้กู้ยืมรายละไม่เกิน 300,000 บาท

เชื่อว่า ถ้าการดำเนินนโยบายนี้ประสบความสำเร็จ การควบคุมและป้องกันไข้หวัดนกจะมีประสิทธิภาพมากขึ้น แต่อีกด้านหนึ่ง เราอาจจะคาดการณ์ได้ว่า การดองเป็ดไล่ทุ่งเข้าระบบฟาร์มทั้งหมด อาจทำให้ทัศนคติของการปลูกข้าวเปลี่ยนไป ทั้งนี้เพราะ ศัตรูสำคัญตัวหนึ่งของต้นข้าวคือหอยเชอรี่ ซึ่งแพร่พันธุ์ได้อย่างรวดเร็วและเป็นอันตรายต่อต้นข้าวอย่างมากไม่แพ้ศัตรูชนิดอื่นนั้น ต่อไปนี้จะไม่ถูกเปิดมาเก็บกินเป็นการควบคุมจำนวนตามธรรมชาติอีกต่อไป ผลคือข้าวที่ตกหล่นจากการเก็บเกี่ยวก็จะสูญเปล่า ปุ๋ยธรรมชาติจากมูลเป็ดจำนวนมากที่ปล่อยออกมาขณะที่ยังมีชีวิตนั้น หากิน

กล่าวได้ว่า การเปลี่ยนมาเลี้ยงในระบบใหม่นั้น นอกจากต้นทุนของคนเลี้ยงจะเพิ่มขึ้นแล้ว ต้นทุนของคนที่ปลูกข้าวก็จะเพิ่มขึ้นด้วย อย่างน้อยก็มีค่ากำจัดศัตรูต้นข้าวที่เพิ่มขึ้น ทั้งนี้ ไม่นับรวมการสูญเสียภูมิปัญญาในด้านปศุสัตว์ ที่ปรับตัวเข้ากับระบบนิเวศของการปลูกข้าว ในที่ราบลุ่มเจ้าพระยามาช้านาน

ที่มา: กรมปศุสัตว์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

คุมเข้มไก่ชน และสนามชนไก่

นับแต่เนี่ไป ไก่ชนทุกตัวในประเทศไทยจะต้องขึ้นทะเบียน มีพาสปอร์ตประจำตัว และจะต้องถูกคุมเข้มทั้งด้านสุขภาพและการเคลื่อนย้าย และพร้อมกันนั้น สนามชนไก่ทุกแห่งนอกจากจะต้องได้รับอนุญาตตามกฎหมายแล้ว ยังจะถูกคุมเข้มในเรื่องความปลอดภัยจากโรคไข้หวัดนกด้วย

การคุมเข้มนี้ เนื่องมาจากมีข้อมูลชี้ว่า ชาวบ้านในหลายพื้นที่เลี้ยงไก่ชนปะปนกับไก่พื้นเมืองหรือพัฒนาไก่ชนมาจากไก่พื้นเมือง ประกอบกับการชนไก่ทำให้มีการนำไก่จากหลายพื้นที่มารวมกัน เป็นโอกาสที่จะมีการรับหรือแพร่เชื้อโรคไข้หวัดนกไประบาดในพื้นที่อื่นได้

กรมปศุสัตว์ประกาศเมื่อวันที่ 18 พฤศจิกายน 2548 ให้เจ้าของไก่ชนต้องนำไก่ชนในครอบครองทุกตัวไปตรวจสุขภาพและขึ้นทะเบียน ในสถานที่ที่ทางปศุสัตว์จังหวัดกำหนด ภายในวันที่ 31 ธันวาคม 2548 นอกจากนี้ เจ้าของไก่ชนจะต้องปรับการเลี้ยงให้มีความปลอดภัย โดยให้จัดทำโรงเรือนที่มีระบบป้องกันโรค และมีตาข่ายป้องกันการสัมผัสกับนกจากภายนอกด้วย

ไก่ชนที่เจ้าของจะนำไปชน หรือซ้อมชนในสนาม จะต้องทำสมุดประจำตัว หรือพาสปอร์ต ตามที่กรมปศุสัตว์กำหนด และให้มีการตรวจโรคไข้หวัดนกทุก 30 วัน โดยให้บันทึกผลการตรวจโรคไว้ในสมุดด้วย พร้อมกับให้ทำการเฝ้าระวังอย่างใกล้ชิด การเคลื่อนย้ายไก่ชนจะต้องขออนุญาตจากปศุสัตว์อำเภอ และจะได้รับอนุญาตให้เคลื่อนย้ายได้เฉพาะรายที่ไม่มีโรคเท่านั้น

ขณะเดียวกัน สนามชนไก่ก็จะต้องมีมาตรการด้านความปลอดภัยที่เข้มงวด เช่น ต้องทำสมุดบันทึกคนที่ผ่านเข้าออก และจัดทำบันทึกข้อมูลไก่ที่นำเข้ามาชนทุกครั้ง จัดให้มีอ่างน้ำยาฆ่าเชื้อโรคที่บริเวณทางเข้า-ออก มีการพ่นน้ำยาฆ่าเชื้อโรคยานพาหนะทุกคันที่ผ่านเข้า-ออก ตรวจสมุดประจำตัวไก่ชนทุกตัวที่นำมาชน ไก่ที่ไม่มีสมุดประจำตัว หรือไม่ผ่านการตรวจโรคจะไม่ได้รับอนุญาตให้ชน ภายหลังเสร็จสิ้นการชนไก่ทุกครั้ง ให้ทำความสะอาดและฆ่าเชื้อโรคบริเวณสนามชนไก่โดยละเอียด และให้ปล่อยสนามให้ว่างโดยไม่มีการนำไก่เข้ามาในสนาม อย่างน้อย 7 วัน สนามชนไก่จะต้องพร้อมที่จะให้สัตวแพทย์ผู้ได้รับมอบหมายเข้าตรวจได้ตลอดเวลา

ล่าสุด จนถึงต้นเดือนมกราคม 2549 มีเจ้าของไก่ชนนำไก่มาขึ้นทะเบียนแล้วประมาณ 190,000 ตัว น้อยกว่าที่ตั้งเป้าหมายเอาไว้ คือประมาณ 250,000 ตัว

ที่มา: กรมปศุสัตว์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

จะเอาอย่างไรกับวัคซีน?

ส่วนเรื่องที่ว่า ควรใช้หรือไม่ควรใช้วัคซีนในสัตว์ปีกเลี้ยงนั้น ดูเหมือนว่าประเด็นถกเถียงทางวิชาการอาจเป็นเพียงประเด็นที่ถูกหยิบยกขึ้นมาเพื่อถกถวาระซ่อนเร้นในเรื่องธุรกิจส่งออกมากกว่า ขณะที่ฝ่ายสนับสนุนการใช้วัคซีนในสัตว์ปีกเน้นประเด็นที่ว่า วัคซีนนั้นนอกจากสามารถลดการติดเชื้อ การแพร่เชื้อ และลดการตายของสัตว์ปีกลงได้แล้ว ยังสามารถใช้เพื่อการควบคุมโรคได้ด้วย ฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยก็อ้างถึงปัญหาหลายอย่างในการใช้วัคซีน ได้แก่การกลายพันธุ์ของไวรัส อันตรายจากสัตว์ปีกที่ยังปล่อยเชื้ออยู่ข้างกายหลังการฉีดวัคซีน ความยากลำบากหรือเป็นไปไม่ได้ในทางปฏิบัติที่จะให้วัคซีนแก่สัตว์ปีกได้อย่างครอบคลุม และที่ยังยากไปกว่านั้นอีกก็คือการฉีดวัคซีนจะทำให้เกษตรกรไม่สนใจที่จะควบคุมความปลอดภัยในระบบการผลิต (หรือที่นักวิชาการเรียกว่า biosecurity) อย่างจริงจัง

จะอย่างไรก็ตาม จนถึงวันนี้ การใช้วัคซีนไข้หัดคนกในสัตว์ปีกเลี้ยงก็ยังถือว่าเป็นสิ่งต้องห้ามในประเทศไทย ยังไม่มีวัคซีนไข้หัดคนกในสัตว์ปีกที่ถูกกฎหมาย แต่ขณะเดียวกันก็มีข่าวการฉีดวัคซีนจำนวนมากที่ลักลอบนำเข้าจากต่างประเทศหลายครั้งในรอบปีที่ผ่านมา แสดงให้เห็นว่าน่าจะมีการลักลอบใช้วัคซีนในสัตว์ปีกอยู่แหล่งข่าวไม่เป็นทางการจากเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่คือ ไก่ฟอพันธุ์แม่พันธุ์ ไก่ไข่ ไก่ชน และไก่สวยงาม ล้วนได้รับการฉีดวัคซีน (ที่ผิดกฎหมาย) ทั้งสิ้น

คำถามสำหรับประเทศไทยวันนี้คือ จะเอาอย่างไรกับวัคซีน จะปล่อยให้มีการใช้อย่างไม่เปิดเผย โดยไม่สามารถควบคุมความปลอดภัยได้ หรือจะประกาศให้ใช้อย่างเป็นทางการเสียเลย

แผนยุทธศาสตร์แก้ปัญหาไข้หัดคนก (พ.ศ. 2548-2550)

เป็นแผนแม่บทระยะ 3 ปี ที่รวมเอามาตรการต่างๆ ทุกด้านครอบคลุมทุกมิติของผลกระทบจากไข้หัดคนก และเกี่ยวข้องกับหน่วยงาน/องค์กรผู้ปฏิบัติทุกประเภท คณะรัฐมนตรีให้ความเห็นชอบเมื่อ วันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2548 เป้าหมายสำคัญของแผนคือ ควบคุมไม่ให้มีการระบาดของโรคในสัตว์ปีกเศรษฐกิจภายใน 2 ปี ไม่ให้มีการระบาดในสัตว์ปีกพื้นเมืองและสัตว์ปีกอื่นๆ ภายใน 3 ปี ไม่มีการติดต่อจากสัตว์สู่คนภายใน 2 ปี และให้ประเทศไทยพร้อมที่จะรับมือการระบาดใหญ่ของไข้หัดใหญ่อย่างมีประสิทธิภาพภายใน 1 ปี

หลักการสำคัญของแผนคือ ประชาชนต้องมีความปลอดภัยเป็นอันดับแรก ให้ความสำคัญเท่าเทียมกันระหว่างภาคธุรกิจและการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน รักษาความหลากหลายทางชีวภาพของสัตว์ปีก เน้นการแก้ปัญหาแบบบูรณาการ และมุ่งเน้นประเด็นที่มีความจำเป็นเร่งด่วนและมีความสำคัญลำดับสูงเป็นหลัก แผนนี้ประกอบด้วย 6 ยุทธศาสตร์หลัก และ 19 มาตรการ ยุทธศาสตร์และมาตรการเหล่านี้มีความเชื่อมโยงกันอย่างใกล้ชิด

ใช้วัคซีนไข้หัดคนกในสัตว์ปีก?: ข้อดีและข้อเสีย

แม้ว่ารัฐจะมีนโยบายห้ามใช้วัคซีนไข้หัดคนกสำหรับสัตว์ปีกในประเทศไทยอย่างชัดเจนแล้ว แต่คนส่วนใหญ่อาจจะยังไม่ทราบว่า วัคซีนมีข้อดี-ข้อเสีย อย่างไร เราจึงขอสรุปสาระสำคัญมาเสนอต่อไปนี้

ข้อดี	ข้อเสีย
* เพิ่มความต้านทานต่อการติดเชื้อ	* ต้องใช้วัคซีนจากไวรัสชนิดเดียวกันกับเชื้อที่กำลังระบาด จึงจะกระตุ้นให้เกิดภูมิคุ้มกันได้ ทำให้ต้องเปลี่ยนเชื้อที่นำมาผลิตวัคซีนบ่อยๆ เพราะเชื้อมีการเปลี่ยนแปลงตัวเองอยู่ตลอดเวลา
* ป้องกันการป่วยและตายในสัตว์ปีกได้ผลดี	* ไม่ได้ป้องกันการติดเชื้อ 100% สัตว์ที่ได้รับวัคซีนและติดเชื้อไข้หัดคนกประมาณร้อยละ 20 ยังสามารถปล่อยเชื้อไวรัสจำนวนเล็กน้อยได้ระยะหนึ่ง แม้ว่าอาจจะเป็นระยะเวลาสั้นๆ ก็ตาม
* ลดจำนวนไวรัสที่แพร่ออกมาจากสัตว์ปีกที่ป่วย ลดการปนเปื้อนไวรัสในสิ่งแวดล้อม และลดโอกาสการแพร่ระบาด	* แยกไม่ออกระหว่างสัตว์ที่ติดเชื้อจากสิ่งแวดล้อมกับสัตว์ที่ได้รับวัคซีน ทำให้การควบคุมโรคมีความซับซ้อน จัดการได้ยาก

ที่มา: ปรับจากข้อมูลในสไลด์ประกอบการบรรยาย ของ สพ.ญ. ดร. วันทนีย์ กัลล์ประวิทย์, FAO

ทั้งข้อดีและข้อเสียข้างต้นประเด็นทางวิชาการ ซึ่งมีข้อมูลหลักฐานประกอบชัดเจนและมีวิธีการแก้ไขได้ แต่การที่รัฐบาลยังไม่มีนโยบายให้ใช้วัคซีนในสัตว์ปีกเลี้ยงนั้น เนื่องมาจากเงื่อนไขอื่น ที่สำคัญคือผลกระทบต่อการส่งออกไก่ และยิ่งกว่านั้นก็เกรงว่า การใช้วัคซีนจะทำให้เกษตรกรไม่สนใจมาตรการรักษาความปลอดภัย หรือ biosecurity ที่เข้มงวด แต่ในประเทศที่มีการใช้วัคซีนอย่างเข้มงวด เช่น ฮอลแลนด์ก็ปรากฏว่ามาตรการ biosecurity มิได้ลดลง ยังคงเข้มข้น และดูเหมือนจะยิ่งเข้มข้นมากขึ้นด้วย ซึ่งก็พิสูจน์แล้วว่าได้ผลในการควบคุมโรคไข้หัดคนกอย่างน่าพอใจ เห็นได้จากปี 2547-2548 แม้จะมีการระบาดในหลายประเทศ แต่ที่ฮอลแลนด์ไม่พบการระบาดเลย

ถึงแม้วัคซีนไข้หัดคนกจะผิดกฎหมายอยู่ก็ตาม แต่ก็เป็นที่ทราบกันทั่วไปว่า สัตว์ปีกที่เลี้ยงโดยมีอายุมากกว่า 2 เดือนขึ้นไป และมีราคาแพง เช่นไก่ฟอพันธุ์แม่พันธุ์ ไก่ไข่ ไก่ชน และนกสวยงาม ล้วนได้รับการฉีดวัคซีนไข้หัดคนกแล้วแทบทั้งสิ้น ส่วนมากจะใช้วัคซีนที่มาจากประเทศจีน

ดังนั้น นโยบายเกี่ยวกับวัคซีนจึง เป็นนโยบายที่มาช่วยเสริมความเข้มแข็งของภาคเกษตรอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก ในขณะที่เดียวกันก็บั่นทอนความเข้มแข็งของภาคเกษตรชุมชนมากกว่า

แผนยุทธศาสตร์แก้ไขปัญหาโรคไข้หวัดนก พ.ศ. 2548-2550

1. พัฒนาการจัดการปศุสัตว์ที่ปลอดโรค เพื่อให้ผู้บริโภคปลอดภัย โดยการจัดรูปแบบและระบบการเลี้ยงสัตว์ปีกพื้นบ้าน สัตว์ปีกสวยงาม ไก่ชน และเป็ดไล่ทุ่ง ให้ถูกหลักสุขาภิบาล กำหนดพื้นที่ควบคุมการเคลื่อนย้ายสัตว์ปีก พัฒนาทีมเฝ้าระวังที่มีประสิทธิภาพในทุกพื้นที่ ศึกษาสถานการณ์และเตรียมพร้อมสำหรับการใช้วัคซีนในสัตว์ปีก และประชาสัมพันธ์ให้ความรู้แก่ประชาชนอย่างต่อเนื่อง

2. เฝ้าระวังและควบคุมเมื่อเกิดการระบาดของโรค เพื่อให้สามารถตรวจจัดการเกิดโรคทั้งในสัตว์และในคนได้อย่างฉับไว และติดตามความเปลี่ยนแปลงของโรคอย่างใกล้ชิด โดยให้มีการเฝ้าระวังเชิงรุกทั้งในสัตว์และในคน รายงานการเกิดโรคให้ได้ภายใน 12 ชั่วโมง เตรียมยาต้านไวรัส และวัคซีนไข้หวัดใหญ่ เตรียมความพร้อมสำหรับการระบาดใหญ่ของไข้หวัดใหญ่ ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นเมื่อใดก็ได้ และจัดตั้งกลไกเฉพาะกิจในลักษณะบูรณาการในทุกระดับ

3. สร้างและจัดการความรู้เรื่องไข้หวัดนก โดยการสร้างองค์ความรู้พื้นฐานที่จำเป็นต่อการควบคุมและป้องกันไข้หวัดนกทั้งในสัตว์และในคน พัฒนาวัคซีนและยาให้พร้อมใช้สำหรับการระบาด พัฒนาชุดตรวจวินิจฉัยโรคให้สามารถคัดกรองปัญหาได้อย่าง ฉับไว และจัดให้มีองค์กรกลางทำหน้าที่จัดการความรู้โดยเฉพาะ

4. สร้างเสริมศักยภาพขององค์กรและบุคลากร เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรและบุคลากรที่ทำงานด้านเฝ้าระวังและควบคุมโรคทุกระดับ โดยการพัฒนาศักยภาพในการเฝ้าระวังควบคุมโรค และชันสูตรโรคในคนและในสัตว์ ให้มีหน่วยระบาดวิทยาในทุกอำเภอ และพัฒนาศักยภาพในการเฝ้าระวัง/รักษาโรคในโรงพยาบาล

5. สร้างความเข้าใจและการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนและธุรกิจ เพื่อให้ภาคประชาสังคมมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการควบคุมและป้องกันโรค โดยการส่งเสริมการรวมกลุ่มจัดตั้งตนเองของประชาชน สร้างเครือข่ายอาสาสมัคร และพัฒนาระบบสื่อสารที่ฉับไวในทุกระดับ

6. พัฒนาระบบกลไกการจัดการเชิงบูรณาการ เพื่อให้กลไกการแก้ปัญหาไข้หวัดนกมีระบบ มีประสิทธิภาพและมีเอกภาพ ในภาวะปกติให้มีการจัดตั้งกลไกบริหารจัดการความรู้ ให้มีทีมงานทำงานเต็มเวลาและดำเนินงานเป็นองค์กรถาวร ในภาวะฉุกเฉินที่มีการระบาดมีการจัดตั้งคณะกรรมการและศูนย์ปฏิบัติการแห่งชาติ และพัฒนาระบบบริหารจัดการระดับพื้นที่

เพื่อการดำเนินงานตามแผนยุทธศาสตร์นี้ รัฐบาลได้กำหนดงบประมาณไว้ทั้งสิ้นกว่า 4,000 ล้านบาท ในช่วง 3 ปี

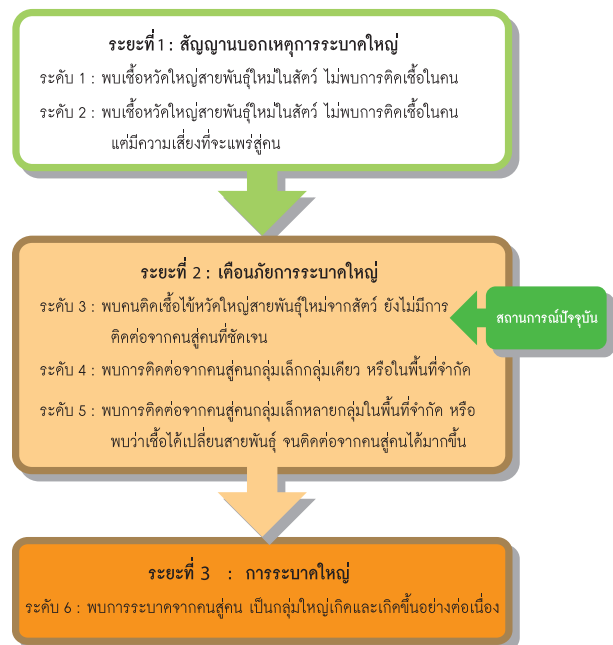
ที่มา: เก็บความจาก "แผนยุทธศาสตร์แก้ไขปัญหาโรคไข้หวัดนก (พ.ศ. 2548-2550)"

ไทยพร้อมแค่ไหน ถ้าเกิดการระบาดใหญ่?

ข้อมูลการระบาดของไข้หวัดนกในปัจจุบันชวนให้สรุปว่าโลกวันนี้กำลังเข้าสู่ระยะ "ก่อนการระบาดใหญ่" ของไข้หวัดใหญ่ นักวิชาการและองค์การอนามัยโลกได้ออกมาเตือนว่า การระบาดใหญ่ของไข้หวัดใหญ่ในคนอาจจะเกิดขึ้น จากการกลายพันธุ์ของไข้หวัดนกที่กำลังเกิดขึ้นอยู่ในวันนี้ เหมือนที่เคยเกิดขึ้นมาแล้ว 6-7 ครั้งในสองศตวรรษที่ผ่านมา ในแต่ละครั้งของการระบาดที่ผ่านมา นั้นเชื้อไข้หวัดใหญ่ที่แพร่มาสู่คนก็ได้กลายพันธุ์มาจากไข้หวัดนก แบบเดียวกับที่กำลังเกิดขึ้นอยู่ในปัจจุบัน

เชื้อไวรัสไข้หวัดนก H5N1 ในวันนี้ ได้พัฒนามาถึงระดับที่ 3 ของการระบาดแล้ว คือระดับที่เชื้อสามารถแพร่จากสัตว์มาสู่มนุษย์ได้ ถ้าเชื้อพัฒนาไปอีกระดับหนึ่ง จนสามารถแพร่จากคนหนึ่งไปสู่อีกคนหนึ่งและคนต่อๆ ไปได้ ก็จะเป็นระดับที่ 4 ซึ่งในตอนแรกๆ อาจจะเป็นการระบาดจากคนสู่คนในกลุ่มเล็กๆ ในพื้นที่ที่จำกัด ต่อมาก็จะขยายเป็นการระบาดใหญ่ภายในประเทศ (ระดับที่ 5) และแพร่ไปทั่วโลก (ระดับที่ 6) มีการคาดการณ์ว่า ถ้าเกิดการระบาดใหญ่ เช่นนั้นขึ้นจริง ทั่วโลกจะมีผู้ป่วยที่ต้องเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลอย่างน้อย 6-28 ล้านคน และจะมีผู้เสียชีวิตอย่างน้อย 2-7 ล้านคน

ขั้นตอนการระบาดของไข้หวัดใหญ่

ที่มา: กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข

ถามว่า ถ้าเกิดการระบาดใหญ่ขึ้นตามที่คาดการณ์นั้น ประเทศไทยเราพร้อมแค่ไหนที่จะรับมือกับการระบาดใหญ่นี้?

คำถามนี้อาจจะยากเกินไปที่จะตอบอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด คำตอบในขณะนี้ก็คือ ประเทศไทยได้เตรียมการอย่างดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ และเชื่อว่าคงจะมีการปรับเปลี่ยนไปตามการพัฒนาของโรค หรือเมื่อสถานการณ์เปลี่ยนไป ณ วันนี้ประเทศไทยเป็นหนึ่งในจำนวนไม่กี่ประเทศที่มีแผนระดับชาติเพื่อเตรียมความพร้อม

สำหรับการระบาดใหญ่ของไข้หวัดใหญ่แต่เนิ่นๆ (ปัจจุบัน ไม่ถึง 50 ประเทศทั่วโลกมีแผนเตรียมความพร้อมในเรื่องนี้) แผนนี้เรียกว่า *แผนยุทธศาสตร์เตรียมความพร้อมในการป้องกันและแก้ปัญหาการระบาดใหญ่ของไข้หวัดใหญ่* ซึ่งประกอบด้วยมาตรการและแผนดำเนินการ 5 ด้าน คือ

*** ฝึกระวังโรคทั้งในสัตว์และในคน** มีการพัฒนาทีมฝึกระวังโรค เพื่อควบคุมโรคในสัตว์เลี้ยงในทุกระบบ ตั้งแต่การเลี้ยงในฟาร์มไปจนถึงการเลี้ยงแบบพื้นบ้านในระดับครัวเรือน พัฒนา *ทีมฝึกระวังโรคในคน* สำหรับทุกอำเภอและในส่วนกลางจำนวนกว่า 1,000 ทีม มีเครือข่ายศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์กระจายอยู่ในทุกเขตสาธารณสุข (12 เขต) มีห้องปฏิบัติการที่สามารถตรวจพิสูจน์เชื้อได้ภายในแต่ละเขต โดยไม่จำเป็นต้องส่งทุกอย่างเข้ามาตรวจในส่วนกลาง

*** จัดเตรียมเวชภัณฑ์และวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็น** มีการสำรองยาต้านไวรัสและวัคซีน (สำหรับไข้หวัดใหญ่คน) เพื่อการใช้งานภายในประเทศ ร่วมมือสำรองยากับประเทศในภูมิภาคอาเซียน เตรียมชุดตรวจเร็วและวัสดุอุปกรณ์ป้องกันการติดเชื้อ มีแผนที่จะผลิตยาและเวชภัณฑ์ใช้เองในระยะยาว

*** การเตรียมพร้อมให้การช่วยเหลือในสภาวะฉุกเฉินเมื่อเกิดการระบาด** มีการเตรียมความพร้อมของบุคลากร อบรมเจ้าหน้าที่ทุกระดับ ให้มีความรู้ความชำนาญในการรักษาพยาบาล พัฒนาศักยภาพของสถานบริการสาธารณสุขให้พร้อมในด้านวัสดุอุปกรณ์และสถานที่ เช่น ห้องแยกผู้ป่วย แผนการสำรองเตียง โรงพยาบาลสนาม วางแผนการปฏิบัติในการป้องกันทางสาธารณสุขและทางสังคม เช่น แยกกักผู้สัมผัสโรค และจำกัดการเดินทางเมื่อจำเป็นเป็นต้น

*** การให้สุศึกษาและประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชน** โดยการจัดทำสื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารด้านการป้องกันและวิธีการดูแลสุขภาพ พัฒนาทักษะของบุคลากรที่เกี่ยวข้องในด้านการสื่อสารความเสี่ยง และพัฒนาระบบสื่อสารสาธารณะทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น

*** การบริหารจัดการแบบบูรณาการ** เนื่องจากปัญหาไข้หวัดใหญ่เกี่ยวกับหน่วยงานปฏิบัติจำนวนมาก มาตรการดำเนินงานในด้านนี้เน้นการประสานงาน มีการพัฒนากลไกการจัดการปัญหาโครงสร้าง แผนการทำงาน รวมถึงการระดมและกระจายทรัพยากรทั้งด้านการเงินและทรัพยากรอื่นๆ

การประสานความร่วมมือกับต่างประเทศ

ไข้หวัดคนมีลักษณะพิเศษกว่าโรคไร้พรมแดนอื่นๆ ตรงที่มีนกอพยพและสัตว์ปีกประจำถิ่นเป็นพาหะนำเชื้อโรคไปแพร่ในที่ต่างๆ แทนไม่มีขอบเขตจำกัด วิธีการควบคุมที่ใช้ได้กับโรคไร้พรมแดนอื่นอย่างเช่นโรคซาร์ส ไม่สามารถใช้ได้ผลกับโรคไข้หวัดคน ด้วยเหตุนี้โรคไข้หวัดคนจึงถือว่าเป็นภัยคุกคามสำหรับคนทั่วโลก การควบคุม

การสำรองยาและเวชภัณฑ์เพื่อรับมือการระบาดใหญ่ของไข้หวัดใหญ่

รายการ	การดำเนินการ
1. วัคซีนป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่	- ปี 2548 เตรียมไว้ 295,000 โดส - ปี 2549 สำรองไว้ 350,000 โดส
2. ชุดทดสอบหาเชื้อไข้หวัดใหญ่	- สำรอง ปีละ 30,000-40,000 ชุด
3. ยาต้านไวรัส Oseltamivir	- สำรองยาสำเร็จรูปปีละ 1,000,000 เม็ด 3 ปี (รักษาได้ 3 แสนคน) - สำรองวัตถุดิบเพื่อผลิตยาอีก 20 ล้านเม็ด (รักษาได้ 2 ล้านคน)
4. หน้ากากป้องกันพิเศษ (N95) และหน้ากากอนามัย สำหรับเจ้าหน้าที่	- หน้ากากป้องกันพิเศษประมาณ 800,000 ชิ้น, หน้ากากอนามัย 3,000,000 ชิ้น
5. ห้องแยกผู้ป่วย	- เตรียมไว้ 100 แห่ง ตามโรงพยาบาลทั่วประเทศ

ที่มา: แผนยุทธศาสตร์ แก้ไขปัญหาไข้หวัดใหญ่ 2548-2550

โรคไร้พรมแดนที่มีคุณสมบัติพิเศษเช่นนี้ต้องการความร่วมมือของทุกประเทศในโลก

ในระยะแรกซึ่งการระบาดไข้หวัดคนก็ยังจำกัดอยู่เฉพาะในบางประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ความสนใจของประเทศทั่วโลกก็ยังไม่มากนัก จนกระทั่งการระบาดแพร่ไปหลายประเทศในเอเชีย และปัจจุบันเริ่มแพร่เข้าไปในยุโรปตะวันออก เช่น รัสเซีย โรมาเนีย และตุรกี ทำให้มีความตื่นตัวในโลกตะวันตก และหันมาทุ่มเททรัพยากรในการแก้ไขปัญหาในเอเชียมากขึ้น เห็นได้จากที่มีการจัดประชุมระหว่างประเทศในเรื่องนี้แทบทุกสัปดาห์ และเมื่อวันที่ 17-18 มกราคม 2549 มีการประชุมที่กรุงปักกิ่งประเทศต่างๆ ได้ร่วมกันลงขันถึง 1900 ล้านดอลลาร์สหรัฐเพื่อต่อสู้กับโรคนี้อย่างจริงจัง

ประเทศไทยมีการร่วมมือกับหลายประเทศทั้งในระดับภูมิภาคและในระดับโลกในหลายเวที มีการแบ่งปันและแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ประสบการณ์ และบทเรียนที่ผ่านมา กับประเทศและองค์กรต่างๆ เช่น องค์กรงานทางวิชาการระหว่างกระทรวงสาธารณสุขกับองค์การอนามัยโลก และศูนย์ควบคุมโรคแห่งชาติของสหรัฐอเมริกา แลกเปลี่ยนข้อมูลและร่วมมือกับองค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ องค์การสุขภาพสัตว์โลก และกลุ่มประเทศอาเซียน บวก 3 (จีน ญี่ปุ่น เกาหลี) ประเทศไทยกับประเทศในภูมิภาคอาเซียนมีความพยายามที่จะร่วมมือกันตั้งคลังสำรองวัคซีนไข้หวัดใหญ่และยาต้านไวรัส สำหรับใช้ในภูมิภาคในกรณีฉุกเฉิน การเสนอความช่วยเหลือจากประเทศที่ร่ำรวย เช่น สหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่น ก็เป็นตัวอย่างอีกอันหนึ่งของการร่วมมือกับต่างประเทศ

บทสรุป: อยู่อย่างไรกับไข้หวัดคน?

ถ้ามองในทัศนะของระบาดวิทยาอาจกล่าวได้ว่า โลกในวันนี้ได้เดินทางมาถึงจุดวิกฤตที่เป็นรอยต่อระหว่างไข้หวัดคนกับการระบาดใหญ่ของไข้หวัดใหญ่ในคนแล้ว แน่แน่นอนว่า ไม่มีใครอยากเห็นการระบาดใหญ่นั้นเกิดขึ้น แต่หลายคนก็คงอดถามตัวเองไม่

ได้ว่า เราจะอยู่กับไข้หวัดนก ซึ่งได้กลายเป็นโรคประจำถิ่นในบ้านของเราไปแล้วได้อย่างไร และที่สำคัญยิ่งกว่านั้น ถ้าไข้หวัดนกพัฒนาไปได้อีกเพียงก้าวเดียว กลายเป็นไข้หวัดใหญ่ที่ติดต่อกันระหว่างกันได้ เหมือนอย่างที่โลกได้ประสบมาแล้วในอดีต เราจะรับมือกับมันอย่างไร

คำตอบบางส่วนของคำถามข้างต้นนั้น มีอยู่แล้วในสิ่งที่ได้นำเสนอมาในบทความนี้ โดยเฉพาะในเรื่องมาตรการควบคุมและป้องกันไข้หวัดนก มาตรการและสิ่งที่รัฐได้ทำมาทั้งหมดนั้นก็เพื่อหยุดยั้งการระบาดให้ได้โดยเร็วที่สุด เพื่อประกันความปลอดภัยให้แก่คนและสัตว์ เพื่อลดผลกระทบทางเศรษฐกิจ และพร้อมกันนั้นก็เพื่อขจัดเงื่อนไขที่จะนำไปสู่การระบาดใหญ่ที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต

กล่าวอย่างตรงไปตรงมา ผลสำเร็จของมาตรการต่างๆ ที่ได้ทำมาแล้วในเรื่องนี้ เห็นได้อย่างเป็นรูปธรรมและชัดเจนพอสมควร ในด้านการควบคุมการระบาดของโรค หรือด้านสุขภาพทางกาย แต่ในด้านสุขภาพทางสังคม ซึ่งเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวบ้านนั้น ยังมีสิ่งที่ต้องเรียนรู้และทำอีกมาก มาตรการในด้านนี้บางส่วนอาจจะต้องมีการปรับปรุง เพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

ได้เวลาปรับเปลี่ยน

สิ่งที่นำเสนอมาในบทความนี้ได้ตอบคำถามข้างต้นนั้นแล้วว่า ถ้าจะอยู่กับไข้หวัดนกอย่างปลอดภัย ก็หลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องปรับตัวและปรับวิถีชีวิต เริ่มตั้งแต่ระดับบุคคลไปจนถึงระดับสังคม ประการแรก ต้องปรับความคิดและความรู้ให้ถูกต้องก่อนว่า ไข้หวัดนกที่แพร่มาสู่คนนั้น แพร่ผ่านมาจากสัตว์ปีก โดยเฉพาะสัตว์ปีกที่เลี้ยงแบบพื้นบ้าน ข้อนี้หมายความว่า ผลกระทบใดๆ จากการใช้มาตรการเพื่อควบคุมและป้องกันการระบาด ไม่ว่าจะเป็นการทำลายเปิดไก่เพื่อการควบคุมโรคหรือการบังคับให้เปลี่ยนระบบการเลี้ยงจากเดิมมาเป็นระบบฟาร์มปิด เพื่อป้องกันการสัมผัสเชื้อจากภายนอกย่อมจะตกอยู่กับผู้เลี้ยงเปิดไก่อาย่อยในชุมชนชนบทอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ในขณะที่ผลกระทบต่อผู้เลี้ยงแบบอุตสาหกรรมมีน้อย ดังนั้น ถ้ามาตรการแก้ไขปัญหาไข้หวัดนกเรียกร้องให้มีการปรับตัว ก็จะต้องเห็นได้ชัดว่า สุดท้ายแล้วใครคือผู้ที่จะต้องปรับตัวมากที่สุด

ประเด็นสำคัญและริบคว่นขณะนี้คือชาวบ้านจะปรับตัวอย่างไร จึงจะได้รับผลกระทบน้อยที่สุด แน่แน่นอนว่า การเปลี่ยนแปลงนี้จะมีผลกระทบทั้งในทางเศรษฐกิจและทางสังคม เช่น การเลี้ยงเปิดไก่อินระดับครัวเรือนก็จะไม่ใช่สิ่งที่แทบจะไม่มีต้นทุนหรือไม่มีค่าใช้จ่ายอีกต่อไปแล้ว การเลี้ยงเปิดไก่อ่ที่มีคุณค่าต่อเศรษฐกิจของครัวเรือนและมีคุณค่าในทางนิเวศวิทยา อาจจะกลายเป็นเพียงตำนาน ค่อยไปไก่อินจะต้องมีบัตรประจำตัว ขณะที่ไก่อ่บ้านก็จะไม่มีสิทธิที่จะออกค้ายขายอาหารกินอย่างอิสระอีกต่อไป แต่อาจจะถูกต้อนเข้าไปเลี้ยงในกรง หรือในศูนย์อะไรสักอย่างที่สร้างขึ้นมาเพื่อการนี้โดยเฉพาะ

เฉพาะ เหล่านี้คือภาพความเปลี่ยนแปลงที่ชาวบ้านอาจจะได้เห็นไม่เร็วก็ช้า

วันนี้กระแสแห่งความเปลี่ยนแปลงนั้นเพิ่งจะเริ่มขึ้น จึงยังเร็วเกินไปที่จะบอกว่าอะไรคือวาทกรรมและความยากลำบากที่รออยู่ข้างหน้า และเร็วเกินไปที่จะพูดถึงความสำเร็จหรือความล้มเหลว ไม่ว่าจะในส่วนของชาวบ้าน หรือผู้รับผิดชอบนโยบาย แต่ที่แน่ๆ ก็คือการปรับเปลี่ยนบางด้านของวิถีชีวิต คงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้แล้ว

ในการควบคุมและป้องกันโรคอุบัติใหม่อย่างเช่นไข้หวัดนก การจัดการความรู้เป็นสิ่งจำเป็น นับเป็นความรอบคอบที่แผนยุทธศาสตร์ แก้ปัญหาไข้หวัดนกของไทยได้ให้ความสำคัญแก่เรื่องนี้ ความรู้หลายอย่างยังเป็นเรื่องใหม่ ซึ่งจะต้องลงทุนจึงจะได้มา ไม่ว่าจะโดยการค้นคว้าวิจัย หรือโดยการหยิบยืมจากคนที่เขาค้นคว้ามาก่อนก็ตาม การร่วมมือกับนานาชาติเพื่อแก้ปัญหานี้ก็เป็นสิ่งจำเป็น แต่ความรู้บางอย่างอาจจะพอมีอยู่แล้วในภูมิปัญญาของไทย เช่น การป้องกันโรคในสัตว์ปีกเลี้ยง หรือการจัดการสัตว์เลี้ยงในภาวะวิกฤต เป็นต้น จึงเป็นสิ่งที่แน่นอนที่จะหันมาสำรวจภูมิปัญญาที่มีอยู่ของเราว่าส่วนไหนยังใช้ได้ดีอยู่บ้าง ขณะเดียวกันก็มองหาวิธีที่จะเชื่อมโยงภูมิปัญญาเหล่านั้นเข้ากับความรู้และเทคโนโลยีสมัยใหม่

การระบาดของไข้หวัดนกในประเทศไทยมีบทเรียนที่ทุกฝ่ายควรจะได้เรียนรู้ร่วมกันหลายอย่าง ที่สำคัญและควรตราไว้ในที่นี้คือ ความโปร่งใสและความฉับไวในการให้ข้อมูลข่าวสาร เพื่อเปิดโอกาสให้ปฏิบัติการเพื่อคุ้มครองสุขภาพของประชาชนส่วนใหญ่สามารถดำเนินการได้ทันทั่วทั้งที่ รัฐและองค์กรในทุกภาคส่วนควรจะยึดหลักการที่ว่า ในเรื่องที่ถูกถามโดยตรงต่อสุขภาพของประชาชนส่วนใหญ่ อย่างเช่นการเกิดโรคระบาดขึ้นนั้น ประชาชนต้องได้รับข้อมูลที่โปร่งใสและฉับไว การให้ข้อมูลเพื่อประโยชน์ในการรักษาสุขภาพของประชาชนส่วนใหญ่ต้องมาก่อนผลประโยชน์ทางธุรกิจของคนส่วนน้อย

ในประวัติศาสตร์ของกลุ่มชนการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและกลไกบางอย่างในสังคมมักจะเกิดเมื่อมีแรงกดดันจากอุบัติการณ์ที่รุนแรงแบบไม่คาดคิด อุบัติการณ์เช่นนั้นอาจจะเป็นเรื่องของธรรมชาติ เช่น น้ำท่วม แผ่นดินไหว หรือโรคระบาดรุนแรง เมื่อเผชิญกับอุบัติการณ์เช่นนั้นกลุ่มชนและสังคมจะถูกบังคับให้ดึงทุนทางความรู้และทุนทางสังคมที่มีอยู่ออกมาใช้ เพื่อรับมือกับสถานการณ์ที่พยากรณ์ไม่ได้ เหล่านั้นหรือมีเด่นั้นสังคมก็ต้องยอมละทิ้งความเชื่อและวิถีชีวิตที่ยึดถือมาแต่เดิม เปลี่ยนวิถีคิดใหม่ หรือหันไปรับเอาความเชื่อและวิถีปฏิบัติแนวใหม่ กระบวนการเช่นนี้คือการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ไม่ใช่การอยู่รอดเฉพาะบุคคลเท่านั้น แต่เป็นการอยู่รอดของทั้งสังคมเลยทีเดียว

ไข้หวัดนกก็เป็นอุบัติการณ์ที่จะผลักดันให้สังคมไทยต้องปรับเปลี่ยนหลายด้าน เพื่อความอยู่รอดอย่างปลอดภัยของคนไทย และวิถีชีวิตไทย